

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

KONSTNÄRERNAS TRÄDGÅRD

En processanalys av
trädgårdsrekonstruktionen på Carl
Larsson-gården

Julie von Hofsten

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning mot
trädgård
2023, 180 hp
Grundnivå

Konstnärernas trädgård
En processanalys av
trädgårdsrekonstruktionen på Carl Larsson-
gården

Julie von Hofsten

Handledare: Tina Westerlund
Kandidatuppsats, 15 hp
Trädgårdens och Landskapsvårdens hantverk, inriktning Trädgård

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för kulturvård

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 786 47 00
conservation@conservation.gu.se

Bachelor of Science in Conservation, with major in Garden and Landscape Crafts, 180 hec
Graduating thesis, 2023

By: Julie von Hofsten

Mentor: Tina Westerlund

Titel in original language: Konstnärernas trädgård, en processanalys av
trädgårdsrekonstruktionen på Carl Larsson-gården

Language of text: Swedish

Number of pages: 48

Keywords: Historic Garden, reconstruction, restoration, cultural heritage, intangible heritage

The artists' garden, a process analysis of the garden reconstruction of Carl Larsson -gården

ABSTRACT

The essay is a case study that describes the reconstruction process of the garden at Carl Larsson-gården that took place between 2010–2014. The survey places particular emphasis on horticultural historical values and how these are translated from theory to practice. The study also draws general conclusions about the reconstruction of historic gardens. Carl Larsson-gården is an artist's home in Sundborn, Dalarna where the artists Carl and Karin Larsson lived from 1888–1928 together with their 8 children. The home is visited annually by 40–50,000 people. Carl Larsson depicted the family's everyday life in a large amount of artwork which was also published in several books during the artists' lifetime. For generations of Swedes, the images have become synonymous with traditions, creativity, and family life. The garden was an important component in Carl Larsson's artistic expression, and is depicted in a large number of artworks, which formed an important source material for the reconstruction. Karin Larsson gave up painting when she and Carl Larsson started a family, but instead came to translate her artistry into the home, where she created abstract textiles, modern furniture, and an opulent garden. The reconstruction has further connected to Karin Larsson's artistry as it was Karin Larsson who was the driving force behind the lush garden. The essay consists of two parts where the first part describes the preliminary study carried out by landscape architect Inger Berglund. Part two describes how the preliminary study was interpreted, how values and objectives was put into practice and which general conclusions can be drawn from the case. The conclusions are that work should continue in the development of a valuation method for green historic environments and that there is no clear end to a reconstruction process. The essay also discusses the great value that is found in historical maintenance and that the documentation of these practices should be of high priority.

Förord

Ett stort tack till min handledare Tina Westerlund för de givande samtal och diskussioner som fört arbetet framåt. Tack också till Helena Kåks för ditt engagemang inför arbetet. Tack till Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet vars ekonomiska stöd möjliggjorde resan till Carl Larsson-gården under sommaren 2022. Tack till Olle Lind, Chia Jonsson, Birgitta Persson och Anette Hultberg för att ni genom intervjuer bidrog till förståelsen kring rekonstruktionsprocessen. Tack till vännerna i klassrum 309.

Innehållsförteckning

Inledning	12
Historik	12
Rekonstruktion	13
Trädgården idag	15
Problemformulering	15
Syfte och frågeställningar	16
Kunskapsöversikt	16
Metod	19
Fältarbete	19
Intervju	20
Dokumentanalys	20
Teoretiskt ramverk	20
Kulturarv	20
Immateriellt kulturarv	21
Kulturvård	21
Historisk trädgård/plats	21
Trädgårdsvård	21
Avgränsningar	21
Disposition	22
Förstudien	23
Historisk bakgrund	23
Trädgårdens utveckling	23
1888	24
1888–1900	24
1900–1928	24
Nutid (2011)	25
Förstudiens målsättningsdiskussion och beskrivna värden	25
Trädgårdshistoriska värden	25
Siktlinjer och formspråk	25
Vegetation	26
Fasta strukturer	26
Trädgårdens inventarier	26
Trädgårdsmöblerna	26
Förstudiens åtgärdsförslag	27
Åtgärdsförslagets delområden	27
Reflektion kring förstudien	29
Beskrivna värden	29
Rekonstruktion och skötsel	32
Förfrågningsunderlag	32
Val av växtmaterial	32
Anbud	33
Praktiskt arbete	34
Skötselplan	35
Trädgården 2022	37
Reflektion kring rekonstruktion och skötsel	39
Värden omsatta i praktiken	39

Generella slutsatser	42
Val av metod.....	42
Värderingsmetodik	42
Skötsel och dokumentation	43
Processen	44
Sammanfattning	45
Referenslista.....	46
Tryckta källor:	46
Otryckta källor:	47
Från Carl Larsson-gårdens arkiv:.....	47
Elektroniska källor:	47
Informerter:	47
Figurförteckning:.....	48

Inledning

”Sveriges mest berömda trädgård” står det att läsa på Carl Larsson-gårdens hemsida, och visst ligger det någonting i det. Det är en plats som en stor del svenskar har en relation till, utan att för den sakens skull ha besökt den. Gården med dess tillhörande trädgård ingår i vårt kollektiva medvetande, ett nationellt ideal förevigat genom Carl Larssons akvareller av familjens vardagsliv.

Att rekonstruera en historisk trädgård är en komplicerad process där en mängd avvägningar behöver göras med hänsyn till trädgårdens värden. En trädgård befinner sig i ständig förändring och är till stor del uppbyggd av levande växtmaterial. Att arbeta med det gröna kulturarvet kräver kunskaper och expertis som inte kan omsättas direkt från annan kulturmiljövard.¹ För att bevara en historisk trädgård krävs kontinuerlig skötsel och lyhördhet inför växternas skiftande behov.² Det finns en tydlig skillnad mellan kulturhistoriskt värdefulla byggnader och historiska trädgårdar i detta avseende. I Carl Larsson-gårdens fall handlade det inte bara om att bevara trädgården, utan även om att återskapa något som med tiden gått förlorat. Ambitionen med denna undersökning är att analysera rekonstruktions-processen med Carl Larsson-gården som utgångspunkt för att kunna belysa generella utmaningar i samband med rekonstruktioner av historiska trädgårdar.

Historik

År 1888 fick Carl och Karin gården Lilla Hyttnäs i gåva av Karins far Adolf Bergöö. En liten timrad parstuga som paret tillsammans förvandlade till ett av världens mest kända konstnärshem. Karin Larsson (1859–1928) var utbildad vid Konstakademien i Stockholm men gav upp måleriet då hon och Carl Larsson bildade familj. Hon kom i stället att omsätta sitt konstnärskap i hemmet till vilket hon skapade abstrakta textilier, moderna möbler och en originell trädgård. Sedan 1990-talet har Karin Larsson lyfts fram alltmer som en konstnär i sin egen rätt. Den stora utställningen ”*Carl and Karin Larsson, the Creators of Swedish Style*” på Victoria and Albert Museum i London 1997, var ett viktigt erkännande och genombrott för Karin Larsson.

Karin Larssons idéer byggde inte på tidens nationalromantiska stil, hon inspirerades i stället av den engelska Arts & Crafts- rörelsen med John Ruskin och Gertrude Jekyll som förgrundsfigurer. Enkelhet, funktion och hyllningen till hantverket var ledorden. Karin Larsson förespråkade en naturlig trädgård med lokalt anknutna växter, vilket var revolutionerande vid tiden, en motpol till de pedantiska och prydliga ideal som annars präglade trädgårdskonsten.³ Hennes efterlämnade brevkorrespondens vittnar om ett livslångt trädgårdsintresse, men Lilla Hyttnäs trädgård förefaller att ha planerats spontant.⁴ Det finns inga skisser eller planer bevarade. Efter Karin Larssons död 1928 användes Lilla Hyttnäs av släktingar som sommarbostad. Trädgården sköttes av familjemedlemmar och grannar.

---

¹ Almevik, Seiler & Westerlund, ”Utvecklande skötsel i kulturhistoriskt värdefulla parker och trädgårdar – Kulturresevat och byggnadsminnen som laboratorium för park- och trädgårdsvård”. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet, 2018:4, s. 68.

² Flinck, Maria, *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv*, Ny reviderad upplaga, Carlssons, Stockholm, 2022, s. 18.

³ P1 Kultur Reportage, Karin Larsson och trädgården (Radio-program), Stockholm, Sveriges Radio, 2017. <https://sverigesradio.se/avsnitt/916213> (hämtad 2022-02-09).

⁴ Boken *I min trädgård vill jag vara Karin -en praktisk trädgårdsberättelse från Sundborn* från 2017 av Elisabeth Svalin Gunnarsson beskriver Karin Larssons liv genom hennes trädgårdsintresse.

Sedan 1946 förvaltas gården av Carl och Karin Larssons släktförening. Gården byggnadsminnesförklarades 1966. Även delar av trädgården omfattas av byggnadsminnet:

Den till huvudbyggnaden hörande gårdsplanen och trädgården söder och öster om byggnaden må ej utan riksantikvariens samtycke ytterligare bebyggas eller bli föremål för annan väsentlig förändring.⁵

Idag är Carl Larsson-gården ett välkänt turistmål i Sundborn by, som i sin tur är en del av Världsarvet Falun. Varje år besöks gården av 40–50 000 personer som vill uppleva miljöerna från Carl Larssons målningar.⁶

Rekonstruktion

Processen för att återskapa trädgården påbörjades 2010 genom ett initiativ från landskapsarkitekt Inger Berglund som tidigare varit involverad i ett projekt rörande trädgårdsturismen i Dalarna.⁷ Från Carl Larsson-gårdens sida upplevde man att detaljerna i trädgården genom åren gått förlorade, och man hade en önskan om att besökarna skulle känna igen sig i trädgården på samma sätt som de kände igen sig i huset och dess interiör.⁸ Syftet med rekonstruktionen var därför att återställa trädgården till det utseende den hade 1928 vid Karin Larssons död. Målsättningen var att förstärka helhetsmiljön på gården, så att både byggnad, interiör och trädgård kunde samspela som det en gång gjort. Projektet sågs också som en möjlighet att attrahera nya besökare.⁹ Bara inom Världsarvet Falun finns ett antal besöksträdgårdar med historisk anknytning, som alla ingår i nätverket Trädgårdar i Dalarna.

Representanter för Carl och Karin Larssons släktförening beviljade medel för att Inger Berglund skulle göra en förstudie som sedan kunde användas som underlag för att söka bidrag från Länsstyrelsen Dalarna. Detta resulterade i dokumentet *Carl Larsson-gården – restaurering av trädgård* från 2011 som senare också utgjorde grund för den praktiska delen av rekonstruktionen.

I den här undersökningen benämns de åtgärder som utfördes i trädgården som en rekonstruktion snarare än en restaurering. Utgångspunkten är Maria Flincks definitioner. Flinck beskriver ordet "restaurera" på följande sätt: "Att restaurera betyder att återställa en trädgård som är förfallen eller igenväxt, men där allt ändå finns kvar". En rekonstruktion beskrivs däremot så här: "Att rekonstruera betyder att återskapa en försvunnen eller förändrad trädgård till ett äldre utseende med hjälp av historiskt källmaterial från den trädgården".¹⁰ Enligt Flincks definition kan de åtgärder som utfördes på Carl Larsson-gården således inte betraktas som en restaurering, även om det är den definition Inger Berglund själv valt som titel på förstudien.

Handläggningen av bidraget från Länsstyrelsen blev utdragen då beslutet hanterades av två olika enheter inom myndigheten: enheten för Kulturmiljö och samhällsplanering och Landsbyggs-

---

⁵ Riksantikvarieämbetet, *byggnadsminneshandlingar B 6972/66*, 1966.

⁶ Falun, <https://www.falun.se/bygga-bo--miljo/landsbygd/kommundelar-och-intresseforeningar/sundborn.html> (hämtad 221213)

⁷ Berglund, Inger, *Slutrapport trädgårdsturism i Dalarna*, 2009.

⁸ Intervju Chia Jonsson, vd Carl Larsson-gården, 2022.

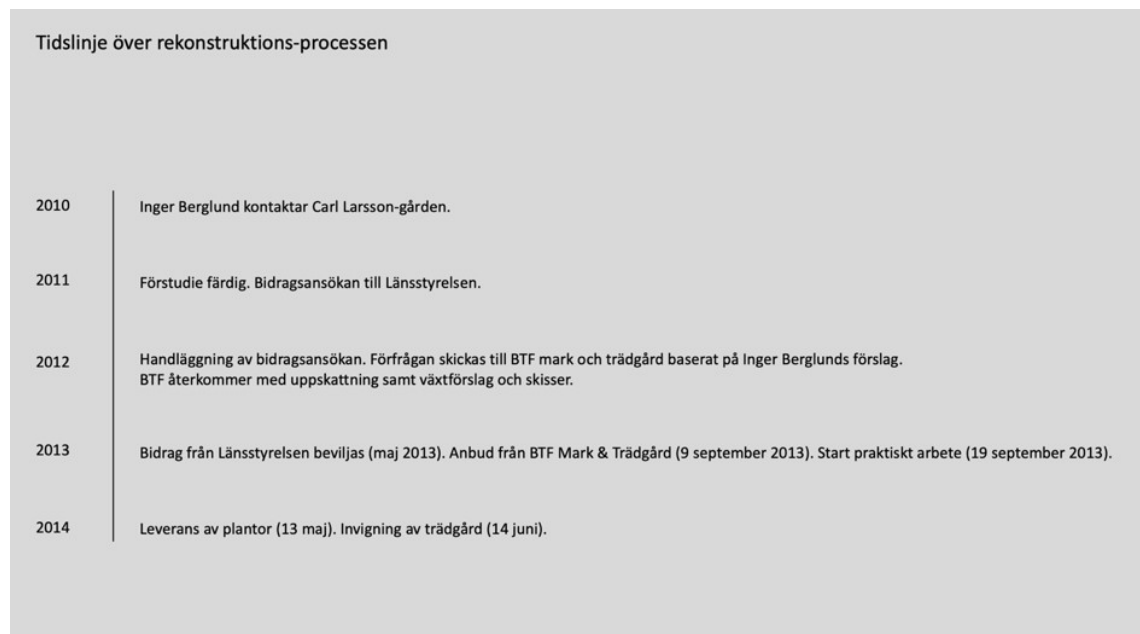
⁹ Ibid.

¹⁰ Flinck, 2022, s. 23.

enheten. Det rörde sig om ett kulturmiljöbidrag, samt ett stöd för landsbygdsutveckling från EU. Landsbygdsenheten finansierade huvuddelen av projektet, och det var detta stöd som var mer komplicerat att handlägga då det handlade om EU-pengar.¹¹ Den ursprungliga tidsplanen försenades tre år. Olle Lind är antikvarie på Länsstyrelsen Dalarna och medverkade under rekonstruktionsprocessen. Han berättade om bakgrunden till att Länsstyrelsen valde att gå in i projektet:

Vi såg att Carl Larsson-gårdens trädgård på ett väldigt intressant sätt var ett komplement till de andra typerna av trädgårdar som finns i Dalarna. Bara här inom världsarvet har vi flera olika slags trädgårdar till exempel Staberg med sin barock-trädgård, Sveden med sina medicinalväxter, Stora Hyttlös i sin tyska 1800-tals stil och i detta fall 'konstnärsträdgården', som vi fick bekräftat genom förstudien, var en viktig del av Carl Larssons konstnärliga uttryck. Vi tyckte det var väldigt spännande att kunna lyfta fram trädgården som en del av byggnadsminnet och som en del av besöksupplevelsen här.¹²

Bidraget för rekonstruktionen av trädgården omfattade drygt 400 000 kr. Samtidigt beviljades ett bidrag för att renovera den stensatta kanalen och bron i trädgården, även detta på ca 400 000 kr. Släktföreningen hade från början ansökt om ett bidrag på totalt 1 200 000 kr, men i slutändan beviljades ca 850 000 kr av dessa.¹³ För tidslinje över rekonstruktionsprocessen, se figur 1 nedan. Den rekonstruerade trädgården invigdes i maj 2014.

Figur 1. Tidslinje över rekonstruktionsprocessen. Julie von Hofsten 2023.

¹¹ Intervju Olle Lind, antikvarie Länsstyrelsen Dalarnas Län, 2022.

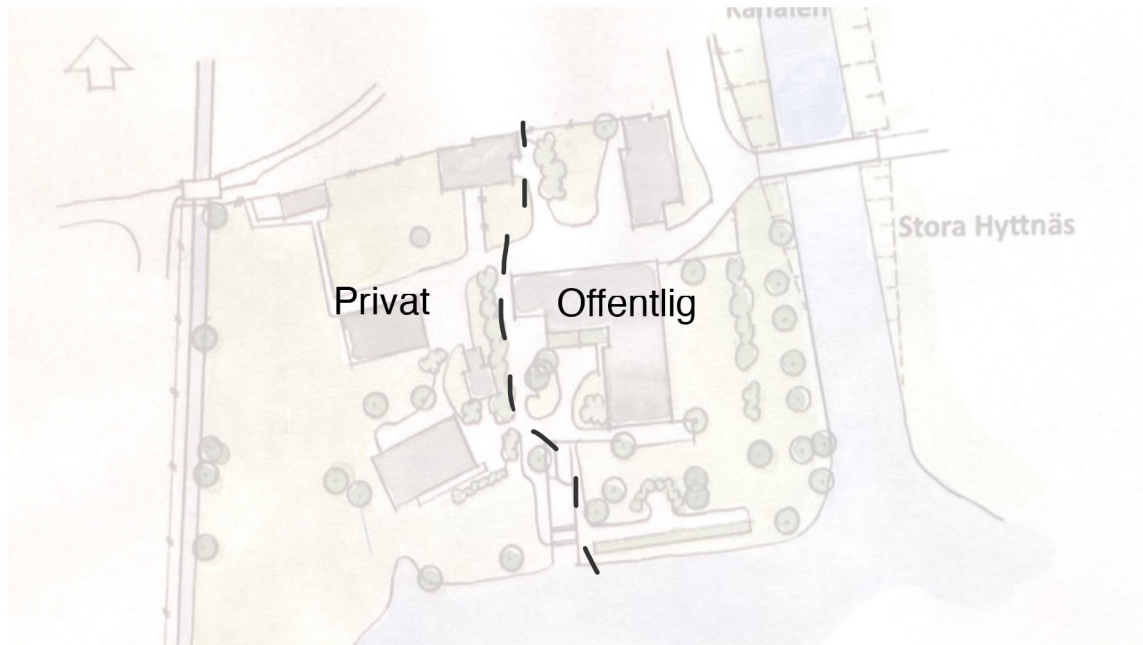
¹² Ibid.

¹³ Länsstyrelsen Dalarnas Län, *Beslut 434-9093-2011*, 2013.

Trädgården idag

Trädgården är relativt liten, sett till yta. Det rör sig alltså inte om en stor parkliknande anläggning utan trädgården bär prägeln av en privat plats, trots att Carl Larsson-gården numera är ett välbesökt turistmål. Idag består trädgården av en privat och en offentlig del (se figur 2). I den privata delen finns kontorsbyggnad, gästhus för familjen Larssons släktingar, samt köksväxtland, komposteringsytor och sommarblomsrabatt. Här finns även en ateljé som används för workshops och aktiviteter för barn. Den privata delen av trädgården har bland annat syftet att försörja gården med snittblommor då husmor Birgitta Persson arrangerar fräska snittblombuketter flera gånger i veckan, som sedan placeras runt om i huvudbyggnaden.

Den offentliga delen av trädgården omger huvudbyggnaden och butiken. De guidade visningarna utgår idag från denna del av trädgården och ett antal platser från Carl Larssons målningar lyfts fram specifikt, innan besökarna går vidare in i huvudbyggnaden. Det hålls även särskilda trädgårdsvisningar och föreläsningar. Carl Larsson-gården har ingen trädgårdsmästare anställd på heltid utan sköts till stor del av Birgitta Persson under växtsäsong.

Figur 2. Plan över Carl Larsson-gården. Illustration av Inger Berglund, 2010. Omarbetad av Julie von Hofsten, 2022.

Problemformulering

Undersökningen analyserar processen kring rekonstruktionen av Carl Larsson-gårdens trädgård. Att rekonstruera en historisk trädgård är en komplicerad process där en mängd avvägningar behöver göras med hänsyn till anläggningens kulturhistoriska värden. Det finns ett antal värderingsmodeller tillgängliga bland annat via Riksantikvarieämbetet. Dessa är främst utformade för bebyggelse, men

har också använts som vägledning och stöd vid värderingar av historiska trädgårdar. Det saknas dock en vedertagen metodbeskrivning för hur kulturhistorisk bedömning och värdering av grönområden kan göras.¹⁴ Idag är det upp till förvaltare eller myndigheter att själva avgöra det lämpligaste förfarandet. Att arbeta med ett levande växtmaterial kräver kunskaper och expertis som inte kan omsättas direkt från andra inriktningar inom kulturmiljövård. Kunskapen om det gröna kulturarvet är i allmänhet låg inom kulturmiljövården.¹⁵ En orsak till detta kan vara att historiska trädgårdar under lång tid betraktats ur ett estetiskt perspektiv främst, frånkopplade från övrig historieskrivning. Allmän kunskap om trädgårdsskötsel är inte heller alltid direkt överförbar på historiska anläggningar.¹⁶ Det finns därför ett behov av utveckling inom trädgårdsvårdens värderingsmetodik.

När en kulturhistorisk värdering ska gå från tanke till handling spelar en mängd praktiska faktorer in som kan påverka utfallet. Det är därför betydelsefullt att studera en process för att belysa hur man resonerat i ett specifikt fall, hur sambandet sett ut mellan teori och praktik och vilka principer som tillämpats i det praktiska arbetet utifrån de förutsättningar man haft. Mycket av det som tidigare beskrivits inom ämnet har handlat om värderingsprocesser och om hur vårdprogram och skötselplaner bör tas fram. Förhoppningen är att denna studie kan bidra till den allmänna kunskapsutvecklingen och komma till användning även i andra sammanhang där historiska trädgårdar ska bevaras eller återskapas. Genom att undersöka hela processen är förhoppningen att kunna belysa vari svårigheterna ligger och vad vi framöver bör tänka på i samband med rekonstruktioner av trädgårdar.

Syfte och frågeställningar

Syftet är att belysa komplexiteten i rekonstruktioner av historiska trädgårdar genom att undersöka hur rekonstruktionsprocessen av Carl Larsson-gårdens trädgård såg ut, ur såväl teoretisk som praktiskt perspektiv. Jag utgår från följande frågeställning:

- Vilka kulturhistoriska värden beskrivs i Inger Berglunds förstudie "*Carl Larsson-gården – restaurering av trädgård*"?
- Omsätts dessa i praktiken och i så fall hur?
- Går det att dra några generella slutsatser från ovanstående frågor som kan fungera som stöd för framtida rekonstruktionsprocesser?

Kunskapsöversikt

Florens-deklarationen som antogs av ICOMOS 1982 är en internationell deklaration för bevarande och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar, parker och landskap. I dokumentet definieras vad som är en historisk trädgård och vad som gör trädgården till ett kulturarv värt att bevara.¹⁷ Artikel två och tre i deklarationen beskriver följande: "En historisk trädgårdsanläggning är en arkitektonisk komposition vars huvudsakliga beståndsdelar utgörs av levande växter [...] Såsom historiska minnesmärken i Venedig-deklarationens anda, skall historiska trädgårdsanläggningar,

---

¹⁴ Johansson, Klara, *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling*, Stockholm: Stockholms stadsmuseum, 2011:4, s. 5.

¹⁵ Almevik, Seiler & Westerlund, 2018, s. 68.

¹⁶ Ibid, s. 68.

¹⁷ Flinck, 2022, s. 49.

parker och landskap också bevaras i enlighet därmed. Eftersom de är levande minnesmärken, fordras dock särskilda regler, vilket är syftet med föreliggande deklaration”.¹⁸

Deklarationen tar upp frågor kring bevarande, skötselåtgärder, restaureringar och rekonstruktioner. Vikten av hantverksmässig skötsel och historiskt underbyggda källor betonas. I min problemformulering ovan nämner jag kort att det inte finns några normerande ramverk för hur man bör arbeta med historiska trädgårdar, utan att det är upp till de enskilda personerna att avgöra. Florensdeklarationen kan ses som en ambition att skapa denna typ av ramverk. Därför är det relevant att studera en rekonstruktionsprocess med Florens-deklarationen i åtanke. Att den är allmänt beskriven är både en fördel och nackdel. Det allmängiltiga innebär att det går att tillämpa Florensdeklarationen på ett stort antal anläggningar. Nackdelen är att den innehåller få detaljerade beskrivningar, samtidigt som den utgår från trädgårdar som skapats efter en viss stil eller period. Den blir därmed svårare att applicera på de mindre historiska trädgårdsanläggningar som saknar tydliga strukturer.

Under 1970-talet fördes diskussioner i Sverige kring behovet av tydligare principer och riktlinjer vid byggnadsvård och kulturhistorisk värdering.¹⁹ Riksantikvarieämbetet lade under 1980- och 90-talet fram vägledningar till värderingsmetodik vilka senare vidareutvecklades. 2002 presenterade Axel Unnerbäck vid Riksantikvarieämbetet en värderingsmodell för bebyggelse i skriften *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Riksantikvarieämbetets kulturhistoriska värderingsmodell är numera vedertagen inom kulturmiljövården och fungerar ofta som en standardmodell vid värdering och bedömning av bebyggelse. Exempel finns där modellen i modifierad form använts på parkmiljöer, men det saknades länge en motsvarande metodbeskrivning för hur kulturhistorisk bedömning och värdering av grönområden kan göras.²⁰

Stockholms stadsmuseum presenterade 2011 pilotstudien och rapporten *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden - en metodutveckling* skriven av Klara Johansson. Bakgrunden och motivet till studien var att Stockholms stadsmuseum, i egenskap av stadens kulturhistoriska expertis, saknat tillräcklig kunskap och analytiska redskap för att kunna förhålla sig till stadens parker och grönområden. Rapporten är en anpassning efter Riksantikvarieämbetets kulturhistoriska värderingsmodell.²¹ I rapporten beskrivs ett antal delvärden, samt förstärkande delvärden som utgör grund för värderingen. Delvärdena har ingen inbördes hierarki, utan det är hur tydligt ett delvärde uttrycks i kombination med förstärkande delvärde som de kulturhistoriska kärnvärdena kan preciseras.²² Pilotstudien har senare utvecklats till modellen ”Kulturhistorisk värdering och urval”, från 2019, vilken utgår från kulturmiljöer. Till skillnad från pilotstudien har den uppdaterade modellen tydligare struktur för att identifiera och inkludera immateriella värden.²³

---

¹⁸ ICOMOS, *Florens-deklarationen, Internationell deklaration för bevarande och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar, parker och landskap*. 1982, artikel 2 & 3.

¹⁹ Johansson, 2011, s. 8.

²⁰ Ibid, s. 10.

²¹ Ibid, s. 10.

²² Ibid, s. 11.

²³ Stockholms stad, *Kulturhistorisk värdering och urval*, 2019.

Inger Berglund använder ingen uttalad värderingsmetod för att värdera Carl Larsson-gårdens trädgård. För att i undersökningen kunna peka ut och analysera de värden som uttrycks i förstudien, både direkt och indirekt, ska Stockholms stadsmuseums modell användas som stöd.

Carl Larsson-gården ingick i projektet "Kunskap som växer - verktyg för dokumentation och kunskapsspridning inom gröna kulturmiljöer" som pågick mellan 2020–2022. Projektet initierades av Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet som har som uppdrag att dokumentera, säkra och utveckla traditionella hantverkskunskaper inom områdena bygg, kulturlandskap och trädgård.²⁴ Projektet utgick från mindre besökssträdgårdar vid exempelvis hembygdsgårdar, bondgårdar, stadsgårdar eller konstnärshem, i många fall ideellt drivna. Målen var att hitta metoder för dokumentation av skötselinsatser, och att arbeta för uppbyggnaden av en kunskapsbank för yrkesverksamma. Projektet hade också som mål utveckla sätt att kommunicera vad trädgårdsskötsel kan innebära när det utförs med en kulturhistorisk utgångspunkt.²⁵

Förutom Carl Larsson-gården ingick i projektet även Göthlinska gården i Nora, Stora Hyttlös i Sundborn samt Lärkastugan på Sollerön. Resultaten från projektet är tänkt att komma hela branschen till del, men slutsatserna är ännu inte publicerade. Undersökningen av Carl Larsson-gården är inte en jämförande studie, men trots detta är det värdefullt att få en uppfattning om hur andra mindre besökssträdgårdar arbetat med frågor rörande rekonstruktioner och hur de resonerat kring bevarandet av de gamla miljöerna. Undersökningen av Carl Larsson-gården är kopplad till projektet "Kunskap som växer" genom målsättningen att belysa komplexiteten i en rekonstruktionsprocess samt att lyfta fram de många aspekter av kunskap som har betydelse för ett lyckat slutresultat.

Det finns också andra aspekter och strukturer som påverkar dessa processer, vilket behöver tydliggöras och diskuteras. Detta beskriver Hedvig Mårdh i masteruppsatsen *Recreating the past or confirming the present? The Process of Reconstruction* från 2014, där Mårdh diskuterar teoretiska och praktiska aspekter av att återskapa historiska byggnader och trädgårdar. Hon ställer inledningsvis frågan om kulturarvssektorn producerar kulturarv snarare än bevarar dem:

Do we, within the heritage sector believe that we are preserving the past while in reality we are constructing heritage to fulfil the needs of the present?²⁶

Mårdh beskriver hur rekonstruktioner är en del av de processer som omgärdar kulturarvet, och hur dessa reflekterar samtida behov och ambitioner. En rekonstruktion kommer alltid att vara samtidens tolkning, subjektivt präglad av de inblandade personerna. Mårdh betonar att vi alltid behöver vara medvetna om den subjektiva erfarenheten i en rekonstruktionsprocess.²⁷ Ove Hidemarks skrift *Dialog med tiden* citeras i arbetet där Hidemark hävdar att tanken på en objektiv rekonstruktion är en "absurditet", då rekonstruktionen alltid kommer att reflektera personen som utfört den.²⁸ Mårdh beskriver också alternativa definitioner för rekonstruerade platser, bland annat begreppet

---

²⁴ Hantverkslaboratoriet, 2023. <https://www.gu.se/hantverkslaboratoriet/kunskap-som-vaxer-treartig-tradgardsprojekt-vid-hantverkslaboratoriet> (hämtad 230227).

²⁵ Ibid.

²⁶ Mårdh, Hedvig, *Recreating the past or confirming the present? The Process of Reconstruction*, Göteborgs universitet, 2014. s. 8.

²⁷ Ibid, s. 14.

²⁸ Ibid, s. 27.

”producerad plats/skapad plats” som myntats av arkeologerna Peter G. Stone och Philippe G. Planel, författare till *The Constructed Past- Experimental Archaeology, Education and the Public*. Genom att använda denna term vill författarna förtydliga att rekonstruerade platser är baserade på samtida tolkningar av det förflutna.²⁹

Mårdh menar att museer och kulturhistoriska platser har blivit en del av en kulturarvsindustri, som premierar direkta upplevelser och äventyr. Upplevelsen som efterfrågas från besökarna är en modifierad, förbättrad version av det förflutna och rekonstruktioner används som medel för att skapa dessa upplevelser.³⁰ Slutsatsen av Mårdhs arbete är att såväl museer som historiska platser inte bara bevarar det förflutna utan också producerar kulturarv och att konsekvenserna av detta behöver diskuteras i större utsträckning. Eftersom Carl Larsson-gården är en kulturhistorisk plats med stort personhistoriskt värde är det intressant att applicera Mårdhs arbete på rekonstruktionsprocessen av trädgården. Särskilt som Carl Larssons målningar av familjens vardagsliv har en stark symbolisk betydelse i Sverige, för många synonymt med bilden av hemtrevlighet, familjeliv och traditioner. Det förändrade narrativet kring Karin Larssons konstnärskap är också något som ingår i samma kontext. Eftersom Karin Larsson var den drivande i trädgården blir rekonstruktionen ett sätt för hennes historia att ta ytterligare plats i den pågående berättelsen om familjen Larssons liv.

Metod

Den övergripande metoden för denna undersökning är en kvalitativ fallstudie med utgångspunkt från rekonstruktionen av trädgården på Carl Larsson-gården. Undersökningen ska beskriva en förändring och process, baserat på många olika typer av information. Med stöd i variationen av källmaterial är målsättningen att kunna ge en så omfattande bild som möjligt av rekonstruktionsprocessen. Fallstudien som forskningsmetod sammanfattas av Sharan B. Merriam i publikationen med samma namn. Fördelar med fallstudier är att de är förankrade i verkliga situationer och därför resulterar i ”en rikhaltig och holistisk redogörelse av företeelsen”, enligt Merriam. Metodens nackdelar är att de är begränsade av forskarens ”sensibilitet och integritet”. Vissa forskare anser också att det inte går att generalisera utifrån en fallstudie och betraktar detta som en begränsning hos metoden.³¹ Flera metoder har därför valts för materialinsamlingen. Detta kallas för ”metodologisk triangulering” vilket ger forskaren möjlighet att utnyttja metodernas fördelar men ändå ha kontroll över deras nackdelar.³² Insamling av information om Carl Larsson-gården har skett genom följande metoder: fältarbete, intervju och dokumentanalys. Nedan beskrivs information-insamlingens olika delar mer ingående.

Fältarbete

Jag besökte Carl Larsson-gården under sommaren 2022, och arbetade i trädgården under en vecka. Trädgårdsarbetet gav en möjlighet att få uppleva trädgården under växtsäsong och att träffa de personer som är involverade i den dagliga driften av anläggningen. Det praktiska arbetet gav en fördjupad förståelse för trädgården efter rekonstruktionen och hur den sköts löpande. Det var också

---

²⁹ Mårdh, 2014, s. 33.

³⁰ Ibid, s. 33.

³¹ Merriam, Sharan B., *Fallstudien som forskningsmetod*, Studentlitteratur, Lund, 1994, s. 46–48.

³² Ibid, s. 84–85.

en möjlighet att få en uppfattning om skötselns omfattning och vilka moment som ingår under en vanlig arbetsvecka i växtsäsong. Fältdagboken dokumenterades genom löpande anteckningar, fotografier och fältdagboks-anteckningar som skrevs ned i slutet av varje arbetsdag. I samband med vistelsen på Carl Larsson-gården fick jag även tillgång till gårdens arkiv, där dokument rörande rekonstruktionen förvaras.

Intervju

Under veckan jag spenderade på Carl Larsson-gården arbetade jag nära Birgitta Persson, husmor på Carl Larsson-gården och den person som har huvudansvaret för skötseln av trädgården. Dessutom intervjuades också Chia Jonsson, vd Carl Larsson-gården och Olle Lind, antikvarie på Länsstyrelsen Dalarna. Intervjuerna var semistrukturerade och förbereddes enligt ett frågeschema. Frågorna rörde processen och de olika personernas roll i denna. Intervjuerna spelades in. Totalt rör det sig om ca 3 timmars inspelat material som sedan sammanfattades i text. Informanterna gavs sedan möjlighet att läsa och kommentera sammanfattningen. Utöver de planerade intervjuerna bidrog också informella samtal med anställda på Carl Larsson-gården till förståelsen kring trädgården. Januari 2023 genomfördes även en intervju med Anette Hultberg, som var huvudansvarig för den praktiska delen av rekonstruktionen vilket bland annat innefattade växtinventering, omhändertagande av befintligt växtmaterial och anläggningsarbete.

Dokumentanalys

Det insamlade råmaterialet bearbetades i kronologisk ordning, genom att skapa en tidslinje för rekonstruktionsprocessens olika delar. Materialet sorterades sedan efter detta system, och undersökningen utgår från kronologin.

Teoretiskt ramverk

I undersökningen läggs särskild vikt vid de värderingsmodeller och den forskning som redovisats under kunskapsöversikten. Nedan beskrivs ett antal grundläggande begrepp och termer som är återkommande i denna undersökning. Det finns ingen entydig begreppsapparat inom kulturvården, utan definitionerna kan variera. Av den anledningen förtydligas vilka tolkningar som används för att förstå nedanstående begrepp, då de är återkommande i undersökningen.

Kulturarv

Riksantikvarieämbetet definierar kulturarv på följande sätt: "Kulturarv är alla materiella och immateriella uttryck för mänsklig påverkan, till exempel lämningar, föremål, miljöer, verksamheter eller traditioner." Ingrid Martins Holmberg beskriver hur det internationella forskningsfältet fokuserat på att undersöka vad kulturarv betyder för olika grupper det vill säga hur kulturarv brukas och upprätthålls. Hon skriver: "Grundbulten är att kulturarv är en 'social konstruktion' det vill säga att om vi inte tänker eller talar kulturarv, eller gör kulturarv så slutar det att finnas till i våra föreställningar".³³

---

³³ Holmbergs, Martin, Inger, "Om 'vård' i kulturvård. En reflektion över postdisciplinära möjligheter", i *Kulturvård, en introduktion*, red. Almevik, Gunnar & Gustafsson, Christer, första utgåvan, Bokförlaget Korpen, Göteborg, 2021, s. 104.

Immateriellt kulturarv

Immateriella kulturarv är traditioner som lever och överförs mellan människor till exempel kunskaper, erfarenheter och kreativa uttrycksätt. Det kan också vara olika former av hantverk, ritualer, musik eller berättelser.³⁴

Kulturvård

Ola Wetterberg, professor i kulturvård, definierar begreppet på följande sätt: "I sin mest grundläggande form handlar kulturvård om att ta något som kommer ur det förflutna och i en medveten handling föra detta in i framtiden."³⁵ Han skriver också: "Kulturvård som disciplin befinner sig i skärningspunkten mellan kulturvårdsobjekten (materiella eller ej), den mening som människor tillmäter dessa objekt samt de professionella praktiker som utvecklats relaterade till objekten och deras innebörder."³⁶

Historisk trädgård/plats

ICOMOS Florensdeklarationen definierar begreppet "historisk trädgård" och "historisk plats" på följande sätt: "En historisk trädgårdsanläggning är en arkitektonisk och hortikulturell komposition av allmänt historiskt eller konstnärligt intresse. Som sådan utgör den ett historiskt minnesmärke" [...] "En historisk plats är ett särskilt stycke landskap förbundet med en minnesvärd händelse; ett större historiskt skeende, en välkänd mytologi, ett berömt slag eller ett välkänt konstverk".³⁷

Trädgårdsvård

Begreppet är bildat som parallell till andra termer inom kulturmiljövård och naturvård, till exempel byggnadsvård och landskapsvård.³⁸ Enligt Maria Flinck är trädgårdsvård ett övergripande begrepp som innefattar allt man kan göra för att bevara historiska trädgårdar. Hon ger exemplen "kunskapsuppbyggnad, lagstiftning och antikvarisk rådgivning till inventering, underhållsåtgärder och daglig skötsel."³⁹ Till denna definition vill jag addera "hantverksmässig skötsel underbyggd av historiska källor", då jag inte är övertygad om att all trädgårdsskötsel kan räknas som trädgårdsvård.

Avgränsningar

Undersökningen berör endast Carl Larsson-gården. Syftet är att undersöka den process och rekonstruktion som påbörjades 2010. Tidsperioden för undersökningen omfattar således åren 2010–2023. Undersökningen berör ej det vedartade växtmaterialet i trädgården, eller de trädgårdsföremål, till exempel trädgårdsmöbler, som producerades i samband med rekonstruktionen. Undersökningen berör kulturhistoriska värden kopplade till trädgården, inte biologiska eller ekologiska.

---

³⁴ Unesco, *Konventionen om det immateriella kulturarvet*, [Svenska Unesco-rådet u.å].

³⁵ Wetterberg, Ola, "Kulturvård – om etableringen av ett i grunden omtvistat begrepp", i *Kulturvård, en introduktion*, red. Almekvist & Gustafsson, första utgåvan, Bokförlaget Korpen, Göteborg, 2021, s. 39.

³⁶ *Ibid*, s. 40.

³⁷ Florens-deklarationen, 1982, artikel 1 & 8.

³⁸ Flinck, 2022, s 20.

³⁹ *Ibid*, s. 20.

Disposition

I första delen "Förstudien" analyseras Inger Berglunds förstudie. Denna avslutas med en reflektion där den första frågeställningen besvaras. I andra delen "Rekonstruktion och skötsel" analyseras hur förstudien tolkades och omsattes i praktiken. Denna del avslutas med en reflektion där den andra frågeställningen besvaras. Sista delen "Generella slutsatser" består av en reflektion kring val av metod samt en reflektion kring de generella slutsatser som kunnat dras från det undersökta fallet. Arbetet avslutas med en sammanfattning.

Förstudien

Mellan åren 2009–2010 var landskapsarkitekt Inger Berglund involverad i ett projekt tillsammans med Dalarnas forskningsråd rörande besöksträdgårdar i Dalarna. Projektet hade som mål att undersöka och analysera förutsättningar för att utveckla trädgårdsturismen i länet. 26 trädgårdar inventerades och beskrevs i en nulägesanalys. Flera historiska trädgårdar gick samman i ett nätverk, bland dem Carl Larsson-gården. Efter att projektet avslutats kontaktade Berglund Carl Larsson-gården för att diskutera en eventuell rekonstruktion av trädgården. Enligt Chia Jonsson, vd på Carl Larsson-gården hade åtgärder i trädgården varit på tal flera gånger tidigare, men projekten hade runnit ut i sanden då det saknats drivkraft.⁴⁰ Förslaget togs vidare till Carl och Karin Larssons släktförening, som beviljade Inger Berglunds erbjudande att utforma en förstudie för att kunna söka ekonomiskt bidrag från Länsstyrelsen i Dalarna. Detta resulterade i dokumentet *”Carl Larsson-gården – restaurering av trädgård”* som var färdigt i november 2011. Dokumentet består av 60 sidor och är rikt illustrerat med äldre foton och motiv från Carl Larssons målningar, vilket källmaterialet till stor del bygger på. Man hade även en informant, Marit Frieberg (1925–2017), barnbarn till paret Larsson och dotter till trädgårdsutbildade Kerstin Frieberg (född Larsson).⁴¹

I följande avsnitt beskrivs och analyseras bakgrunden till den rekonstruktion som genomfördes. Inger Berglunds förstudie har använts som källa. Förstudien är disponerat enligt följande: *”Historisk bakgrund”, ”Trädgårdens utveckling”, ”Målsättningsdiskussion och värden”* samt *”Åtgärdsförslag”*. Nedan följer en sammanfattning av respektive del.

Historisk bakgrund

I denna del redogör Berglund kort för Sundborn och Carl Larsson-gårdens historik. Sedan följer berättelsen om Carl och Karin Larssons liv. Berglund beskriver också Karin Larssons influenser. Här nämns särskilt den engelska Arts & Crafts-rörelsen som hade stort genomslag mellan åren 1880–1910. Berglund kopplar specifikt rörelsens vurm för landsbygdens flora, gammaldags växter och ett mer vildvuxet trädgårdsideal till Karin Larsson och trädgården på Lilla Hyttån. Med beskrivningen av inspirationen från Arts & Crafts sätter Berglund också Lilla Hyttån i ett internationellt perspektiv, något som återkommer i beskrivningen av trädgårdens växtmaterial senare i förstudien. Även nationalromantiken beskrivs som en tydlig influens, där Larssons hem i Sundborn kom att symbolisera bilden av Sverige där det goda hemmet, familjen, hembygden och nationen bejakades. Berglund menar att trädgården bestod av influenser från både Arts & Crafts och svensk allmoge.

Trädgårdens utveckling

I denna del har Berglund kartlagt trädgårdens utveckling från 1888 fram till 2011 med hjälp av litteratur, brev, foton och målningar. Översikten gör nedslag vid följande årtal: 1888, 1888–1900, 1900–1928 samt nutid (2011). Beskrivning av trädgården efter 1928 ingår inte i översikten. Som tidigare nämnts finns inga planer över trädgården bevarade och sådana har sannolikt aldrig funnits.

---

⁴⁰ Intervju, Chia Jonsson, vd Carl Larsson-gården, 2022.

⁴¹ Intervju, Olle Lind, antikvarie Länsstyrelsen Dalarna, 2022.

Berglund skriver att trädgården vuxit fram spontant utefter de behov som familjen haft och efter tomtens förutsättningar.⁴²

1888

Enkla skisser av Carl Larsson föreställande stugan finns bevarade från denna tid. Berglund beskriver att det i trädgården fanns "ett potatisland, en syrenhäck, några träd och rabatter". Det rör sig om en mycket enkel och anspråkslös trädgård.⁴³

1888–1900

Dessa år beskrivs omfattande i förstudien. Sannolikt för att det var under dessa år som trädgården verkligen tog form. Berglund beskriver hur Karin Larsson influerades av familjens vistelse i Grez, Frankrike. Sparris, tomater, spenat, Afrikas blå lilja och nerium ges som exempel på köksväxter och blommor som Karin odlade med inspiration från åren i Frankrike. Berglund beskriver trädgården vid denna tid som en blandning av nyttoträdgård och blomstergård och hur Karin Larssons buketter innehöll odlade växter blandat med vilda ängsblommor. Carl Larssons målningar visar perenner som lupiner, pioner, liljor, riddarsporrar och stormhatt. Även annueller som krasse, ringblomma och solros. Berglund citerar Carl Larsson som skrev följande:

Här var icke mycket grönt när vi kommo hit. Men jag grävde upp slagg här och var, köpte dikesjord, som jag fyllde groparna med. Samt satte dit telningar av björk, lind, kastanj, pil, hagtorn, berberis och andra dumma prydnadsbuskar, al, fläder, hägg, asp, ja ek, äppelträd, jasmin, rosor, krusbär och vinbärsbuskar, samt en liten gran och en liten tall.⁴⁴

1900–1928

Beskrivningar av växtmaterialet från dessa år är hämtade från Christina Högardh-Ihrs bok som beskriver Karin Larssons liv genom hennes trädgårdsintresse. I dessa finns många av Carl Larssons målningar kommenterade och analyserade vad gäller växtmaterialet, vilket Berglund anger som källa.⁴⁵ På målningarna syns växter som penséeer, vallmo, dagliljor, bond-och luktpioner, prästkragar, strandiris, brandliljor, julrosor och solrosor. Köksväxter som odlades var kål, potatis, lök, purjolök, brytbönor morötter, rabarber, dill, persilja och jordgubbar. Även här märktes inspirationen från de franska köksträdgårdarna genom spenat, rättika, körvel, tomat och sparris. Här beskrivs också Karin Larssons vänskap med grannen Fredrika Liljedahl på Stora Hytttäsk, och hur de utbytte kunskap, fröer och växter. Berglund beskriver att växtmaterial av samma slag återfinns i båda trädgårdar, tex kungsängslilja, luktpion och Moses brinnande buske. En jämförelse mellan de två trädgårdarna görs på sidan 18 i förstudien.

---

⁴² Berglund, Inger, *Carl Larsson-gården, restaurering av trädgård*, 2011, s. 13.

⁴³ Ibid, s. 13.

⁴⁴ Ibid, s. 14.

⁴⁵ Berglund, 2011, s. 16.

Nutid (2011)

Berglund beskriver hur trädgården år 2011 upplevs som välklippt och prydlig i motsats till Carl och Karins tid då "grönskan var yvig, gräset klipptes inte perfekt och det fanns en del ogräs i rabatterna".⁴⁶ Berglund beskriver vidare hur den stora mängden besökare förändrat förutsättningarna för trädgården, men att den upplevs som "platt och lite öde". Berglund menar att trädgårdens egenart och själ genom åren gått förlorad.

Förstudien målsättningsdiskussion och beskrivna värden

I denna del övergår den historiska beskrivningen till själva värderingen, efterföljt av åtgärdsförslaget. Berglund beskriver hur man undersökt trädgården genom uppmätning och inventering och hur foton från 2011 års trädgård har jämförts med äldre målningar och foton. I målsättningsdiskussionen sammanfattar Berglund det som lyfts fram i första delen av förstudien. Hon nämner bland annat samspelet mellan ute och inne, det amatörmässiga och fantasifulla förhållningssätt som Larssons hade till sin trädgård, det originella växtmaterialet samt den internationella inspirationen från England och Frankrike.

Sedan följer en sammanställning av trädgårdens övergripande värden baserat på det historiska källmaterialet, inventeringen och analyser av Carl Larssons målningar från trädgården. Som tidigare nämnts inledningsvis har Berglund inte använt någon uttalad värderingsmetodik. Berglund delar in värdena enligt följande kategorier: "Trädgårdshistoriska värden", "Siktlinjer och formspråk", "Vegetation", "Fasta strukturer", "Trädgårdens inventarier" och "Trädgårdsmöblerna". Nedan följer en sammanfattning av vilka värden som beskrivs i respektive kategori.

Trädgårdshistoriska värden

De trädgårdshistoriska värden som lyfts fram övergripande är helheten, det vill säga Carl Larssonsgården som ett allkonstverk där trädgården utgör en viktig del. Vidare beskriver Berglund samspelet mellan ute och inne som ett värde. Hos familjen Larsson levdes livet i hög grad utomhus vilket återspeglas i många av Carl Larssons konstverk. Blandningen mellan allmogens blommor och experimenten med exotiskt växtmaterial beskrivs också som ett viktigt värde där även grönsaksodling ingår för att spegla nytta/nöje- aspekten av trädgården.⁴⁷

Siktlinjer och formspråk

Berglund beskriver här hur närheten till Sundborns-ån präglar hela anläggningen, och hur trädgården historiskt varit uppdelad i olika rum med olika prägel. Följande siktlinjer lyfts fram specifikt: "från parkering och bygata mot ån, från entré mot pumphus och köksväxtland, från gårdsplan mot restaurangen samt från entré-gården mot vattnet".⁴⁸ Berglund beskriver hur formspråket i

---

⁴⁶ Berglund, Inger, *Carl Larsson-gården, restaurering av trädgård*, 2011, s. 17.

⁴⁷ Ibid, s. 20.

⁴⁸ Ibid, s. 20.

trädgården bar prägel av "lust och glädje". Sannolikt syftar Berglund här på trädgårdens informella utformning. Influenserna från Arts & Crafts och nationalromantiken lyfts också fram som viktiga formelement.

Vegetation

Berglund gör i denna del ingen värdering av det befintliga växtmaterialet i trädgården, utan sammanfattar snarare det som tidigare beskrivits kring trädgårdens växtmaterial historiskt. Här nämns också utbytet av växter mellan grannar. Berglund lyfter fram de lokalt anknutna växterna, exoter i kruka, samt frodig, yppig växtlighet liknande den på Carl Larssons målningar. Hon skriver också "Fördjupade inventeringar av växtmaterialet på Lilla Hyttån har tidigare gjorts vid ett flertal tillfällen. Av denna anledning har tyngdpunkten i denna studie lagts på jämförande analyser av fotografier och tavlor med nutid. Härmed har en bild av trädgårdens förändring genom tiden vuxit fram".⁴⁹ Det finns ingen hänvisning till vilka inventeringar Berglund syftar till i citatet ovan, så de har inte varit möjliga att ta del av inom ramarna för detta arbete. Min tolkning är att det rör sig om inventeringar som genomfördes under projektet "Trädgårdsturism i Dalarna", men det kan också vara inventeringar som gjorts av Christina Högarth-Ihr i boken *Karin Larsson och blommorna i Sundborn* från 2008, det vill säga innan rekonstruktionsprocessen påbörjades. Boken anges som källa i Berglunds förstudie.

Fasta strukturer

De fasta strukturer som lyfts fram som värdefulla är gångsystemen, gårdsplanen och entré-gården. Dessa har i nutid belagts med gårdsgrus. Berglund skriver att den stora mängden besökare motiverar denna förändring, även om hon menar att det inte är historiskt korrekt. Mot söder tas höjdskillnaden upp av en låg slaggstensmur. Här föreslås att återställa de planteringslådor som fanns här historiskt. Mot kanalen och båtrännan finns naturstensmurar. Trädgården omges av faluröda staket och plank, och det originella, cylinderformade pumphuset lyfts också fram som värdefullt.⁵⁰

Trädgårdens inventarier

Här nämns särskilt den vita bro som är ett återkommande motiv på fotografier och målningar. Bron och kanalen ingick också i rekonstruktionen av trädgården, men kommer inte att beröras i denna undersökning.

Trädgårdsmöblerna

Berglund beskriver här de trädgårdsmöbler som fanns kvar i originalutförande samt stenbordet vid krikonbersån på sjösidan. Hon nämner även att det gamla stenbordet i entrégården som syns på flera målningar och foton har försvunnit. Trädgårdsmöblerna kommer inte att beröras i denna undersökning.

---

⁴⁹ Berglund, 2011, s. 21.

⁵⁰ Ibid, s. 21.

Förstudiens åtgärdsförslag

Åtgärdsförslaget beskriver först övergripande mål. Här föreslår Berglund att trädgården bör utformas så som den såg ut vid Karin Larssons död 1928. Vidare skriver hon att "nytt växtmaterial, moderna trädgårdsinventarier eller större förändringar i trädgården bör undvikas". Hon fortsätter: "Vid komplettering av rabatter bör växtmaterialet i första hand hämtas från andra ställen av trädgården. I andra hand bör gamla oförädlade sorter vanliga vid sekelskiftet planteras, gärna från andra äldre trädgårdar i närheten".⁵¹

Åtgärdsförslaget sammanfattas sedan i följande punkter:

- Återskapa trädgården som den var vid Karins död med hänsyn till den förändrade verksamheten.
- Växtvalet restaureras med det sortiment av allmogeväxter som en gång funnits. Viss hänsyn ska tas till vad som finns idag. Växtvalet ska ta hänsyn till blomningsperiod under hela sommarsäsongen.
- Trädgården ska innehålla grönskande, blommande, yppiga uterum för familjen och utgöra en förlängning av huset.
- Den ska kännas som en levande miljö som används till vardag och fest. Här kan finnas spår efter måltider, arbete och lek.
- I trädgården placeras flexibla uteplatser efter målningarna.
- Ett köksväxtland anläggs runt pumphuset där det alltid legat. Det innehåller även de grönsaker som Karin inspirerats av under sin tid i Frankrike, ex sparris och kronärtskockor.
- Exotiska växter som förvaras inomhus under vintern ska utgöra en viktig del av utemiljön.
- Ursprungliga detaljer återskapas efter målningarna.⁵²

Åtgärdsförslagets delområden

Berglund delar in trädgården i fem delområden för vilka förslag upprättas, redovisade i figur 3. I åtgärdsförslaget för respektive delområde beskriver Berglund detaljer som bör återskapas kopplade till de värden som tidigare beskrivits. Varje delområde beskrivs med text och illustreras med en planskiss där de olika åtgärderna märks ut.

---

⁵¹ Berglund, 2011, s. 22.

⁵² Ibid, s. 22–23.

Figur 3. Åtgärdsförslagets delområden. Illustration av Inger Berglund 2011. Omarbetad av Julie von Hofsten 2023.

I åtgärdsförslaget gör Berglund vissa växtförslag på artnivå, ofta baserade på foton eller målningar av Carl Larsson. Förslagen innehåller inga planteringsplaner, men de rabattytor som omfattas av åtgärder märks ut. De flesta rabattytor var redan etablerade i trädgården, förutom det nya köksväxtlandet och en rosplantering. I övrigt föreslår Berglund inga nya ytor för planteringar, eller ändringar i trädgårdens plan. Följande beskrivning återkommer för flera av delområdena: "Befintliga rabatter rekonstrueras (Inger Berglunds term) efter målningar och foton. Allmogeväxter väljs som var vanliga i trädgårdar vid sekelskiftet. Vid växtvalet beaktas blomning under hela sommarsäsongen."⁵³

En av de större förändringarna som föreslås i trädgården är att ta fram ett köksväxtland i anslutning till det gamla pumphuset. Berglund beskriver att platsen 2011 är en gräsmatta, men på historiska bilder syns att platsen var upptagen av köksväxtodling. Här föreslås en kvartersindelad köksträdgård där pumphuset utgör centrum (se figur 4). Berglund föreslår en blandning av svenska och franska köksväxter och tillägger: "Storleken (på köksväxtlandet) får anpassas efter vad man idag orkar sköta".⁵⁴ Detta är det enda tillfälle då Berglund nämner skötsel specifikt i förstudien.

I sin beskrivning av de yttre, omgivande områdena beskriver Berglund hur framför allt de siktlinjer som tidigare nämnts bör hållas öppna och fria, särskilt mot Sundborns-ån. Här nämns även närheten till Stora Hyttnäs och hur detta bör lyftas fram och värnas. Berglund menar att jämförelsen med Stora Hyttnäs ger möjlighet för besökare att studera två olika stilideal, och att de två trädgårdarna bör marknadsföras tillsammans. För att förstå det nyskapande i Larssons trädgård behöver man uppleva Stora Hyttnäs i sin tyska, symmetriska stil, skriver Berglund.

⁵³ Berglund, 2011, s. 26–27.

⁵⁴ Ibid, s. 32.

Figur 4. Köksträdgården under pågående rekonstruktion. Foto: Tina Westerlund 2014.

Efter åtgärdsförslaget följer bilagor med foton på rabatterna under juni, juli och augusti 2010 samt bilaga med jämförelse mellan målningar, foton och nuvarande förhållanden. Enligt innehållsförteckningen ska det även ha funnits en v xtlista som bilaga, men denna saknas i den version av förstudien jag haft tillgång till.

Reflektion kring förstudien

Beskrivna värden

De kulturhistoriska värden som beskrivs i Inger Berglunds förstudie baseras till stor del på Carl Larsson-gårdens starka personhistoriska och symboliska värde. Framför allt beskrivs Carl Larsson-gården som ett allkonstverk där trädgården utgör en viktig del f r helhetsintrycket. Berglund beskriver  cks  samspelet mellan ute och inne som ett värde, att trädgården användes som en förlängning av bostaden. Detta kopplas till influenserna från Arts & Crafts-rörelsen. Även de nationalromantiska influenserna beskrivs som värdefulla formelement. Blandningen mellan allmogens blommor och experimenten med exotiskt växtmaterial beskrivs  cks  som ett betydelsefullt värde där även grönsaksodling ingår för att spegla nytta/nöje- aspekten av trädgården. Bland de fasta strukturerna nämns särskilt det cylinderformade pumphuset, och gångsystemet i trädgården. Även utvalda siktlinjer beskrivs, där vyn över Sundborns- n nämns särskilt.

Ett immateriellt värde som nämns indirekt i förstudien är det växt-och kunskapsutbyte som genom alla tider förekommit mellan tr dg rdsintresserade personer.⁵⁵ Närheten till Stora Hyttnäs och Karin

---

⁵⁵ Strömqvist, André, *Handbok för en gammal trädgård: upptäck, bevara & återskapa*, Norstedts, Stockholm, 2022, s. 53–54.

Larssons vänskap med Henrika Liljedahl tas upp i förstudien, och deras utbyte av växter nämns i värderingen.⁵⁶ Här finns också en koppling till Berglunds förslag att arbeta med lokalt växtmaterial från äldre trädgårdar. Att utgå från en värderingsmodell hade kunnat förstärka beskrivningen av detta kulturhistoriska värde ytterligare.

Ett annat immateriellt värde som beskrivs indirekt i förstudien är den historiska skötseln. Berglund beskriver tidigt i förstudien hur trädgården på Karin Larssons tid var yvig och hur ogräset växte i rabatterna. Detta värde kommuniceras också på Carl Larsson-gårdens hemsida där trädgården beskrivs som ”rufsigt och egensinnigt”.⁵⁷ I detta fall likställs trädgårdens yvighet med paret Larssons lustfyllda inställning till trädgården och det är här i själva värdet ligger. Detta diskuteras dessvärre inte i förstudien, och ur ett kulturvårdsperspektiv hade en sådan diskussion varit givande att få ta del av. Att uppnå ett visst uttryck i en trädgård handlar inte bara om vilka historiska växter man väljer, utan lika mycket om skötseln och hur den bidrar till att levandegöra de personer som trädgården ska berätta om.

I förstudien nämns eller värderas inte de tidslager som eventuellt fanns i trädgården mellan åren 1928–2010 och hur man förhöll sig till dessa. Det finns heller ingen beskrivning av trädgården under dessa år, sannolikt för att dokumentationen är bristfällig. Florensdeklarationen beskriver tidslager i artikel 16:

Restaurering av trädgårdsanläggningar skall göras med hänsyn till anläggningens historiska utveckling. Givet att tidigare ombyggnader, skador eller förfall inte har omöjliggjort detta, skall ingen period i anläggningens historia beaktas mer än någon annan. Efter övervägande kan delar av anläggningen restaureras med endast de tydligaste kvarvarande spåren eller med belagd historisk dokumentation som utgångspunkt. Så kan speciellt de delar av en anläggning som ligger närmast eventuella byggnader vinna på att restaureras i samma stil som de aktuella byggnadsverken, genom att man då får en tydligare relation mellan dem och hela anläggningens utformning.⁵⁸

Chia Jonsson förklarade: ”Det var personer som arbetade på Carl Larsson-gården samt släktingar som hade ägnat sig åt trädgården efter Carl och Karins bortgång. Någon har haft med sig en perenn och stoppat ner den någonstans i rabatterna. Både släktingar, goda grannar och i vissa fall guider gjorde detta”.⁵⁹ När jag frågar Chia Jonsson om året 1928 förklarar hon att det är grundat på ett generellt beslut inom släktföreningen och gäller alla förnyande åtgärder som utförs på Carl Larsson-gården. Man har valt att låsa tiden vid 1928, för att ingen i slakten bött på gården permanent efter parets död. Man vill förtydliga att det är Karin och Carl Larssons liv och hem som återspeglas i anläggningen, oavsett vilket åtgärd det gäller. Att lyfta fram tidslagren hade berättat en annan typ av historia om hur trädgården använts genom åren, men i detta fall har Carl Larsson-gården resonerat ur ett mer musealt perspektiv.

---

⁵⁶ Berglund, 2011, s. 18, 21.

⁵⁷ Carl Larsson-gården. <https://www.carllarsson.se/tradgarden/> (hämtad 23-02-27)

⁵⁸ Florensdeklarationen, 1982, artikel 16.

⁵⁹ Intervju, Chia Jonsson, vd Carl Larsson-gården, 2022.

Sett till de pedagogiska aspekterna av en rekonstruktion kan ett visst årtal underlätta kommunikationen med besökarna. Jag anser dock att det är svårt att vara så kategorisk kring historiska trädgårdar eftersom de är uppbyggda av levande växtmaterial som ständigt förändras. En ytterligare aspekt är att Carl Larsson, vars målningar källmaterialet till stor del bygger på, avled 1919. En möjlighet hade varit att i stället låsa en tidsperiod beträffande trädgården, till exempel 1890–1920.

Rekonstruktion och skötsel

Förfrågningsunderlag

Under tiden som bidraget från Länsstyrelsen var under handläggning skickade Carl Larsson-gården ut förfrågningsunderlag rörande rekonstruktionsarbetet i trädgården till BTF Mark & Trädgård, en lokal entreprenör med säte i Ludvika. Förfrågningsunderlaget som upprättats av Inger Berglund bestod av en plan över trädgården där alla åtgärder och ytor som skulle omfattas av rekonstruktionen fanns utmärkta.⁶⁰ BTF Mark & Trädgård återkom med ett kostnadsförslag senare samma år. Anette Hultberg var ansvarig från entreprenad-firmans sida. Hultberg har arbetat praktiskt med trädgårdar under hela sitt yrkesverksamma liv. Idag arbetar hon som driftchef för mark/park i Smedjebackens kommun. Som tidigare nämnts innehåller Inger Berglunds förstudie inga planteringsplaner eller detaljerade växtval. Det blev Anette Hultbergs uppgift att ta Berglunds förstudie vidare. Inger Berglund var inte längre involverad i denna fas av rekonstruktionen. Hultberg beskriver rabatterna före rekonstruktionen som glesa, med dålig jord och mycket ogräs. Enstaka, äldre växter fanns kvar. Denna bild bekräftas av övriga informanter.

Val av växtmaterial

Carl Larsson-gården försåg Anette Hultberg med källmaterial i form av foton och målningar för att dessa skulle kunna vara vägledande i arbetet med växtval. På de målningar där det tydligt gick att se växtmaterialet försökte man återskapa exakt samma kompositioner (se figur 5). Hultberg gjorde också en egen inventering tillsammans med en kollega. Man lade även stor vikt vid spridd blomning över hela säsongen, vilket var en del av de anpassningar som behövde göras med tanke på trädgårdens förändrade funktioner och nya behov: från en relativt liten, privat trädgård till ett turistmål med ett stort antal besökare under året. Anette Hultberg berättar:

När vi tittade på målningar och böcker så var det säkert vilt, och skulle vara vilt. Man klippte ju till exempel inte gräsmattorna som man gör idag. Men idag behöver man sköta saker för att det är en besöksträdgård, man är tvungen att ta hänsyn till det. Inger Berglund pratade om att det inte går att återskapa exakt som man tror att det såg ut, för då fungerar inte det praktiskt. Det är samma sak med rabatterna. Jag kan tro att de heller inte var så välskötta, men idag behöver det vara lika fint för den besökare som kommer i maj som den som kommer i augusti. Så det är viktigt att det alltid finns något som blommar. Från Carl Larsson-gårdens sida var det tydligt att trädgårdens skötsel skulle utgå från att det var en besöksträdgård, även om vi inte diskuterade det så ingående.⁶¹

I förstudien uppmanar Inger Berglund till att använda vegetativt förökat, äldre växtmaterial. Gärna med lokal anknytning.⁶² Samtliga inblandade i projektet förefaller att ha varit överens om vikten av att spara de växter från trädgården som (genom jämförelser med foto och målningar) gick att

---

⁶⁰ Dot Green, *Förfrågningshandling Carl Larsson-gården, Sundborn*, 2013.

⁶¹ Intervju, Anette Hultberg, 2023.

⁶² Berglund, 2011, s. 22.

härleda till paret Larssons livstid. Anette Hultberg förklarar att det däremot inte fanns möjlighet att komplettera rabatterna med växtmaterial från närliggande trädgårdar: "Äldre växter med lokal anknytning från Falun, det fanns inte tid eller pengar att leta rätt på, även om vi väldigt gärna ville. Det här handlade om att lämna ett pris, sedan skulle det utföras och det behövde finnas en tillgång ifall någon växt skulle behöva kompletteras senare".⁶³ Anette Hultberg tog i stället kontakt med en god vän, perennodlaren Lena Holgersson, ägare till Lackalänga trädgård utanför Lund. Där odlas bland annat gammaldags perennsorter och med Lena Holgerssons hjälp valde Anette Hultberg ut äldre sorter från deras sortiment.

Figur 5. Plantering återskapad efter målning av Carl Larsson. Foto: Tina Westerlund, 2020.

Anbud

Bidraget från Länsstyrelsen beviljades i maj 2013. BTF Mark & Trädgård återkom med ett anbud under september samma år. Kostnaden var satt till 480 000 kr. Anbudet innehåller detaljerade beskrivningar av vilka åtgärder som ska utföras inom respektive delområde. Följande är ett exempel hämtat från anbudet rörande gårdsplanen:

- Plantering av 3 st *Betula pendula* 'Julita' E-14-16 kl inkl växtbädd och uppbindning.
- Grusning framför kassahus.
- Borttagning av 1 st rabatt

⁶³ Intervju, Anette Hultberg, 2023.

- Rekonstruering av 2 st rabatter (uppgrävning av befintliga perenner som skall återanvändas, urgrävning, iläggning ny jord, återplantering enligt skiss 1 och 2).⁶⁴

Anbudet inkluderar nyplanteringar av vedartat material, borttagning av befintligt vedartat material, rekonstruktion av 9 rabatter, plantering av exotiska växter i kruka, beskärning av befintligt växtmaterial, nedgrävning av droppbevattningssystem, grusning och omläggning av slaggsten. I anbudet finns planteringsplaner inkluderade tillsammans med växtlistor där Hultberg gjort en notis vid de nya växter som adderas till trädgården. Bland det nytillkomna växtmaterialet fanns olika sorter av flox, stormhatt, riddarsporre, pion och vallmo. Dessa arter återfanns också bland det befintliga, äldre växtmaterialet tillsammans med lilja, iris, rudbeckia, akleja, fingerborgsblomma och julros. Det rör sig alltså i första hand om kompletteringar, då många av arterna återfinns i båda kategorier. Få växter är helt nytillkomna på artnivå men till exempel löjtnantshjärta är en sådan. Den har sannolikt tillkommit för att man kunnat härleda den till den målning av Carl Larsson från 1916 som kan ses på sidan 53 i förstudien.⁶⁵

Praktiskt arbete

Det praktiska arbetet med rekonstruktionen inleddes den 19 september 2013. Man tog bort sådant växtmaterial som man ansåg inte kunde härledas till början av 1900-talet. Enligt husmor Birgitta Persson rörde det sig bland annat om så kallade "stenpartiväxter" som togs bort.⁶⁶ De växter som skulle sparas grävdes upp, delades i de fall det var möjligt och lades i löklådor med torv. Sedan fraktades växterna till Ludvika. "Vi hade en sådan stor 'sandlada'. Den är jättestor och den tog vi in växter i på vintern. Det är som en stor jordkällare.", berättar Anette Hultberg.⁶⁷

På våren ritades sedan de gamla växterna in i de nya planteringsplanerna och kompletterande växtmaterial beställdes. I det undersökta materialet finns ingen uppgift kring hur många plantor som beställdes. Innan plantering grävde man ur jorden i alla rabatterna och bytte ut den. Man valde att köpa en jord från Hasselfors snarare än att återanvända den gamla. "Vi grävde ur och fyllde ny jord så att det skulle bli ogräsfritt. Erfarenhetsmässigt ska man inte gräva bort och kasta gammal bra jord men det beror på tiden man har.", förklarar Anette Hultberg.⁶⁸

Den 13 maj 2014 levererades det nya växtmaterialet till Carl Larsson-gården. Chia Jonsson beskrev hur det praktiska arbetet på Carl Larsson-gården bidrog till besöksupplevelsen under tiden som rekonstruktionen pågick: "Besökarna är alltid nyfikna, och det var ingen som klagade. De tyckte det var spännande", berättar Chia Jonsson.⁶⁹ Invigningen av trädgården ägde rum exakt en månad senare, den 14 juni 2014. Inför invigningen deltog Carl Larsson-gården för första gången med en monter på mässan Nordiska Trädgårdar, där man marknadsförde den återskapade trädgården.

I etableringsfasen uppstod dock problem, särskilt i den rabattyta som kallas för "Sjölandet", en 10 meter lång perennrabatt parallell med Sundborns-ån (se figur 6). Anette Hultberg berättar:

---

⁶⁴ BTF Mark & Trädgård, *Anbud*, 2013.

⁶⁵ Berglund, 2011, s. 53.

⁶⁶ Intervju, Birgitta Persson, husmor Carl Larssongården, 2022.

⁶⁷ Intervju, Anette Hultberg, 2023.

⁶⁸ Intervju, Anette Hultberg, 2023.

⁶⁹ Intervju, Chia Jonsson, 2022.

Växterna i Sjölandet var mycket större närmare bron, mot brosidan hade de tagit sig fantastiskt bra. Sen blev det sämre och sämre tillväxt och det berodde på vattentrycket i bevattningen. Det är sådana saker som inte går att förutse, och som behöver åtgärdas efterhand så att det blir lika praktfullt i hela rabatten.

Husmor Birgitta Persson nämner också Sjölandet när jag frågar om någon del av trädgården är svår att sköta. Hon nämner den ojämna bevattningen, men även rötterna från två stora, gamla pilträdd som strävar in i rabatten. Att rabatten ligger i anslutning till en beväxt sluttning gör också att en del rot-ogräs kommer in från det hållet, bland annat rödklöver i relativt stor mängd.

Birgitta Persson berättar att Sjölandet har behövt göras om två gånger efter rekonstruktionen. Vid det senaste tillfället grävdes alla växter upp och lades på presenningar. Birgitta Persson förklarar att man behövde ersätta växter. I samband med omplanteringen sattes en plåt ner för att hindra rötterna från pilträden, men vid besöket sommaren 2022 behövde även träkantens runt landet ersättas, då träet ruttnat på grund av de översvämningar som drabbar Sjölandet varje vår när Sundborns-ån svämmar över.

Figur 6. Sjölandet under pågående rekonstruktion. Foto: Tina Westerlund 2014.

Skötselplan

Efter att anläggningsarbetet avslutats under försommaren 2014 upprättade Anette Hultberg en skötselplan för trädgården enligt önskemål från Carl Larsson-gården. Hultberg förklarar att skötselplanen främst var tänkt att fungera som ett stöd för Birgitta Persson som var den som skulle ansvara för den löpande skötseln efter rekonstruktionen. Hultberg fungerade också som bollplank till Birgitta Persson under flera år, hon hade möjlighet att ringa om det uppstod frågor eller problem.

Skötselplanen innehåller instruktioner som utgår från de olika kategorier av växtmaterial som finns i trädgården. Växterna kategoriseras på följande sätt i skötselplanen: "Klippt gräs", "Perenner/lökar/annueller samt kryddväxter", "Rosor och buskar i rabattytor", "Klippt häck", "Klätterväxter", "Park - och prydnadsträd" samt "Grusytor". Köksväxtlandet beskrivs inte i skötselplanen. En möjlig orsak är att växtmaterialet som beskrivs under kategorin "Perenner/lökar/annueller samt kryddväxter" kan innefatta även det som var tänkt att planteras i köksväxtlandet. Det kan också vara så att man inte hade beslutat kring köksväxtlandets funktioner. Som tidigare nämnts var detta en ny yta som aktiverades i den privata delen av trädgården (se figur 7).

Figur 7. Köksväxtlandet med det cylinderformade pumphuset. Foto: Julie von Hofsten 2022.

Skötselplanens fokus ligger på de rutinmässiga åtgärder som behöver utföras kontinuerligt under växtsäsong. För att ge en bild av den tänkta omfattningen beskrivs kategorin "Perenner/lökar, annueller samt kryddväxter" nedan. Beskrivningen börjar med ett syfte: "Dessa planteringar skall ge god blomning och andra skönhetsvärden under hela säsongen". Sedan följer skötselinstruktionerna:

- Puts/ogräsrensning utförs efter behov dock minst 2 ggr/månaden för att nå en god tillväxt.
- Inventering/komplettering görs 2 ggr/år, första gången i maj. Komplettering skall ske enligt ursprungsritning. Behov av byte av arter, anmäls till arbetsledaren.
- Vattning sker vid behov, dock oftare än man tror. Tänk på att vara försiktig med vattning mot husfasaden för att undvika vattenskador.
- Gödsling sker när man klippt ned perennerna på våren, man kan lägga ut väl brunnen kogödsel, det blir även bra jordförbättring. Annars kan man gödsla med långtidsverkande gödsel tex Algomin när perennerna kommit i gång. Ingen gödsling efter 1/8. Lökar gödslas med benmjöl efter blomning eller vid nyplantering.
- Nedskärning av perenner sker på våren, det ger bra skydd mot köld om de får ligga kvar över vintern. De vissna perennerna ska trimmas och om möjligt lämnas kvar i rabatten. Lökar klippas ned ca 8 veckor efter blomning.

- Stöd till de perenner som är av behov sker från midsommartid och framåt.
- Kanter ut mot grus eller gräs skall skyfflas fram 1 ggr/år.
- Bekämpning av skadedjur och sjukdomar utförs efter samråd med arbetsledning.⁷⁰

Anette Hultberg beskriver att hon utgick från allmänna skötsel-beskrivningar baserade på erfarenhet, när hon skrev skötselplanen. Det är sannolikt därför standardbegrepp som "arbetsledare" används, trots att Carl Larsson-gården inte arbetar efter ett sådant system. Efter genomgång av de olika kategorierna följer bilagor med skötselråd för rabattväxterna på artnivå. Råden gäller tex förökning, beskärning och gödsling. Växtlistan och planteringsplanerna från anbudet finns också inkluderat tillsammans med en frekvensplan, som beskriver tidpunkten för när skötselinsatserna behöver utföras. Skötselplanen innehåller inga beskrivningar kring hur trädgårdens historiska utseende ska uppnås, i avseende till det yviga och rufsiga uttryck som nämns i förstudien och i kommunikationen kring trädgården. Skötselplanen beskriver snarare hur "trädgården skall ha en hög skötselintensitet för att behålla trädgårdens syfte", vilket jag tolkar som att man i skötselplanen utgår från besökssträdgårdens behov. Detta är också något som beskrivs av Anette Hultberg på sidan 31.

Trädgården 2022

När jag intervjuar Birgitta Persson medger hon att hon inte gör allt det som står beskrivet i skötselplanen. I stället utgår arbetet numera från hennes egen planering baserat på erfarenheter från trädgården. Birgitta Persson har arbetat på Carl Larsson-gården i drygt 20 år. Hennes titel är "husmor" vilket innebär att hon ansvarar för omsorgen kring huset. Varje morgon gör hon en genomgång, vädrar, vattnar krukväxter och arrangerar färska snittblombuketter. Hon är också kontaktperson och samordnare för de drygt 300 släktingar som turas om att bo på Carl Larsson-gården under semestrar och ledigheter. Hon ansvarar även för Karin Larssons efterlämnade textila arbeten utöver det arbete hon utför i trädgården under växtsäsong. Här ingår också gravskötseln av familjen Larssons grav på Sundborns kyrkogård.

Birgitta Persson berättar att en typisk trädgårdsäsong inleds med att nerium och Afrikas blå lilja flyttas ut från sin vinterförvaring. Hon klipper också ner pelargoner och planterar om dem, oftast under mars månad. På våren plockas också de eterneller ut som ligger mellan fönstren under vintern. Dessa odlar och torkar Birgitta Persson själv. Ett "ganska stort" projekt, enligt henne själv då det är ca 50 fönster på Carl Larsson-gården. De flesta av perennerna får stå kvar över vintern. Birgitta Persson förklarar att hon vill ha kvar fröställningarna, att de blir vackra när det kommer snö och frost.⁷¹

Växterna klipps i stället ned på våren och ogrärensning sker i samband med detta. Birgitta Persson berättar att hon brukar dela upp trädgården i olika zoner, så allt arbete görs inte vid samma tillfälle. Tidigare var första maj det datum som Carl Larsson-gården öppnade för säsongen så Birgitta Persson har som mål att vara färdig med vårstädningen då. Sedan läggs kompost och ny jord i rabatterna som även gödslas två gånger per säsong. I den privata delen av trädgården finns kompostfack för trädgårdsavfall där kompost kan hämtas. Gödsling sker med pelleterad ko- och höns gödsel. Carl Larsson-gården har också ett pågående samarbete med Hasselfors som levererar jord. Under

⁷⁰ BTF mark & Trädgård, *Skötselplan Carl Larsson-gården*, 2014, s. 3–4.

⁷¹ Intervju, Birgitta Persson, 2022.

sommarmånaderna består den löpande skötseln främst av ogrärensning, luckring, uppbindning av växter, att klippa bort vissna blomställningar och bevattning av urnor och blomlådor.

Birgitta Persson får hjälp med tyngre arbeten som att vända kompost, eller de arbeten som kräver specialkompetens till exempel att beskära buskar och träd. En vaktmästare kommer några gånger per vecka under säsong och klipper gräsmattorna, krattar gruset och trimmar runt staket. Det händer också att Carl Larsson-gården har praktikanter eller trädgårdsstudenter som arbetar i trädgården, men i nuläget saknas ett system för att hitta dessa personer på kontinuerlig basis. Birgitta Persson dokumenterar inte arbetet eller skötseln i trädgården, förutom att hon ibland skriver ner tidpunkten för vissa åtgärder. Orsakerna till detta diskuterades inte specifikt, men min tolkning är att det handlar om en kombination av tidsbrist samt att det saknas ett system kring hur dokumentationen ska utföras.

Om någon växt behöver ersättas tar Birgitta Persson egna beslut kring detta. Om det behövs delar hon perenner eller byter plats på växter. Om något nytt behöver planteras kommer växtmaterialet ofta från lokala handelsträdgårdar eller andra besöksträdgårdar i området. Bland annat berättar Birgitta om dahlior med ursprung från "Rällsjö-Brita" som hon fått från Kniva trädgård.⁷² Hon fortsätter:

Nu har jag inte köpt in någonting på länge. Helena Kåks kom med en riddarsporre och sedan sade Tina Westerlund att jag kunde dela vårkragen. Undrar om den tog sig? Jag hade en orange nejlikrot som dök upp på fel ställe, men det tycker jag inte gör något. Jag hade många fler sådana tidigare. Den är väldigt fin att ta in i buketter, den passar så bra här. Den funderar jag på om jag skulle vilja ha fler av? Och blått och orange! Det är väldigt vackert tycker jag. Jag köpte en hornviol som står i en av korgarna som jag tänkte plantera ut i trädgården sen, den kan passa här. Kanske längs någon kant?⁷³

I den privata delen av trädgården finns grönsaksodlingen och snittblommorna som används till buketter. Birgitta Persson får hjälp av en god vän som förkultiverar många av växterna hemma hos sig, då det saknas en bra plats för uppdrivning av plantor på Carl Larsson-gården. "Vi brukar prata igenom vad hon ska så för blommor. Vissa saker som till exempel fjärilskrassen brukar jag förkultivera men jag direktsår också i rabatten för att vara på den säkra sidan.", berättar Birgitta Persson (se figur 8). Hon fortsätter: "I år har jag sått ganska mycket dill, jag tycker det är så fint att ha dillkronor i buketterna till huset. Jag blandar in mycket grönsaker. I matsalen tycker jag att det passar extra bra. Karin skulle ha gillat det, tror jag".⁷⁴

---

⁷² Rällsjö-gården är en allmogeträdgård i Dalarna där man levt och arbetat efter självhushållnings-principer i fem generationer.

⁷³ Intervju, Birgitta Persson, 2022.

⁷⁴ Intervju, Birgitta Persson, 2022.

Figur 8. Fjärilskrasse vid huvudentrén och spaljé med kaprifol. Foto: Julie von Hofsten 2022.

Reflektion kring rekonstruktion och skötsel

Värden omsatta i praktiken

Flera av de värden som beskrivs i Berglunds förstudie har omsatts i praktiken i samband med rekonstruktionen. Det mest påtagliga värde som framstår är helheten och relationen mellan exteriör och interiör som förstärkts genom rekonstruktionen. Man har också arbetat med mångfalden av växtmaterial, och en frodig, yppig känsla har återskapats. Som tidigare beskrivits innehåller förstudien inga växtlistor eller planteringsplaner, utan de växter som valdes ut baserades på Anette Hultbergs tolkningar av källmaterialet. De utländska influenserna märks genom krukorna med Nerium och Afrikas blå lilja som är utplacerade i trädgården. I grönsakslandet växer perenna grönsaker som sparris, jordgubbar och rabarber tillsammans med de blommor som Birgitta Persson använder till sina buketter inne i huset. De nationalromantiska influenserna är tydliga, medan influenserna från Arts & Crafts främst är påtagliga vid jämförelse med Stora Hyttnäs trädgård vars strikta symmetriska stil står i kontrast mot Carl Larsson-gårdens konstnärliga uttryck. Genom att låta det nya köksträdgårdslandet omgärda pumphuset har denna byggnad fått en mera aktiv och genomtänkt roll i trädgården. De siktlinjer och gångstrukturer som nämns som värden i förstudien framstår som intakta, förutom den siktlinje som beskrivs "från gårdsplan mot restaurangen". I denna siktlinje har man i stället höjt ett befintligt plank för att dölja restaurangen. Åtgärden att höja planket finns beskrivet redan i förstudien på sidan 27, så det är oklart varför denna siktlinje finns med som ett beskrivet värde tidigare i förstudien.

Ett immateriellt värde som beskrivs i förstudien är växt- och kunskapsutbytet mellan Karin Larsson och Henrika Liljedahl på Stora Hyttnäs.⁷⁵ I förstudien uppmanar Inger Berglund till att man bör arbeta med vegetativt förökat växtmaterial, gärna från äldre trädgårdar i närheten, så som man gjort

⁷⁵ Berglund, 2011, s. 21.

historiskt. Detta är dock ett värde som bara delvis gick att omsätta i praktiken. Anette Hultberg beskriver att det inte fanns "tid eller pengar" att arbeta med enbart vegetativt förökat material. Detta är ett exempel på hur de ekonomiska förutsättningarna påverkar en process. I Carl Larsson-gårdens fall handlade det om att tidsplanen i förhållande till budgeten gjorde att man inte hade möjlighet att följa det som stod beskrivet i förstudien. Tack vare Anette Hultbergs kunskaper kunde man dock bevara det historiska växtmaterial som fanns kvar i trädgården, även om det i slutändan blev en kompromiss mellan ursprungligt och nyinköpt växtmaterial. Genom Hultbergs föredömliga noteringar i anbudet och skötselplanen går det även att se vilka växter som är ursprungliga i trädgården och var dessa är planterade.

I föregående del nämner jag även den historiska skötseln som ett immateriellt värde som borde fått större utrymme i förstudien och värderingen av trädgården. Detta är heller inte något som beskrivs i skötselplanen, man utgår från trädgårdens konkreta behov och kopplar inte skötseln i sig som ett kulturhistoriskt värde i trädgården. Skötselplanen från 2014 utgår från trädgårdens syfte som besökssträdgård. Målsättningen kring det historiska utseendet går till viss del att utläsa i förstudien men det saknas konkreta beskrivningar eller diskussioner kring hur målet ska uppnås, och på grund av detta följs det inte heller upp i skötselplanen.

Flera av informanterna har berättat hur det uppstod problem i trädgården i samband med etableringsfasen. Arbetet med "Sjölandet" är ett exempel som visar på detta. Anette Hultberg menar att vi behöver se rekonstruktioner som processer över tid och inte som något som avslutas när växterna är nere i jorden "Det är ju då det börjar!" menar Hultberg. I intervjun funderar Hultberg kring den generella möjligheten att arbeta efter en etableringsskötselplan där en kunnig person aktivt arbetar med etableringen under ett antal år. Samtidigt uttrycker hon förståelse för svårigheten, eftersom de flesta budgetar och bidrag baseras på anläggningsarbetet, inte den kontinuerliga skötseln.

Figur 9. Jordgubbsplanta och liten vallmo i köksväxtlandet. Foto: Julie von Hofsten 2022.

Husmor Birgitta Persson är förmodligen den person som är bäst lämpad att tolka Carl Larsson-gårdens trädgård och Karin Larssons visioner med tanke på hennes långa erfarenhet och kunskap om platsen och personen. Överallt i trädgården syns spår efter hennes omsorgsfulla skötsel och öga för detaljer. En jordgubbsplanta dyker upp bland rosbuskarna, äppelträd och solrosor växer i Sjölandet och små självsådda fröplantor av akleja och vallmo står kvar i gruset (se figur 9). Dessa skötsel-insatser är helt baserade på Birgitta Perssons egna tolkningar av trädgården, och inget som finns beskrivet i förstudien eller skötselplanen.

Efter att studerat trädgården i en vecka under säsong är min tolkning att Birgitta Persson prioriterar känslan och upplevelsen av trädgården snarare än perfekt rensade rabatter. Resultatet av Birgitta Perssons skötsel i kombination med den begränsade tid hon har till förfogande blir att upplevelsen av trädgården förefaller att ligga mycket nära det historiska utseende som beskrivs kring trädgården. Genom hennes förtjänst upprätthålls den värdefulla historiska skötseln på Carl Larsson-gården. På frågan till Birgitta Persson i vilka moment hon själv känner sig nära Karin Larsson svarar hon:

Det är nog när jag blandar blommor och grönsaker. Och jag tycker om när små enstaka blommor dyker upp på oväntade ställen, det behöver inte alltid vara mycket av allt. Det är ingen park på det sättet. Det gör heller inget om grenar viker sig lite, så länge de inte lägger sig helt. Vissa ogräs till exempel klöver och kirskaål kan också vara fina, upp till en viss gräns. Jag tänker mycket 'hade Karin tyckt om det här?' och om svaret är nej så gör jag det inte.⁷⁶

---

⁷⁶ Intervju, Birgitta Persson, 2022.

Generella slutsatser

Val av metod

Fallstudie-metodiken gav möjlighet till fördjupad analys av en specifik trädgård. Nackdelen med denna metod är svårigheten att generalisera utifrån ett enda fall. Studier av flera anläggningar hade kunnat peka på tydligare slutsatser. För att ändå kunna få en så omfattande bild som möjligt av det aktuella fallet användes en variation av informationsinsamling. De intervjuade informanterna var alla involverade i rekonstruktions-processen, men på olika sätt och från olika utgångspunkter. Detta tillförde en bredd i informationsinsamlingen. Det är dock viktigt att betona den subjektiva erfarenheten här, satt i relation till Hedvig Mårdhs arbete som handlar om hur vi skapar kulturarv samtidigt som vi bevarar det. Rekonstruktionsprocessen kring Carl Larsson-gårdens trädgård bygger på tolkningar som enskilda personer gjort baserat på våra egna erfarenheter och den kunskap vi bär med oss. Framför allt baseras den på vår samtida tolkning av historien.

Svårigheten med intervju-metoden var att intervjuerna genomfördes innan studien hade påbörjats, vilket innebar att frågeställningarna i arbetet ännu inte formulerats. Frågorna som ställdes var därför av mer generell karaktär. Detta behöver inte bara innebära en nackdel. Ambitionen har varit att försöka ge en så heltäckande bild som möjligt och att förhålla mig objektiv till källmaterialet, vilket de generella intervjufrågorna kan ha bidragit till. Fältarbetet var en mycket betydelsefull del av undersökningen som i stor utsträckning bidrog till förståelsen för processen. Framför allt bidrog arbetet till förståelsen kring platsen och de förutsättningar som man arbetat efter, upplevelsen av trädgården förändrades mycket under veckan jag var där. Det var också betydelsefullt att få en personlig koppling till de som arbetar på Carl Larsson-gården och få möta de människor som bidrar till att hålla platsen levande. Den fördjupade analysen av förstudien blev en större del av undersökningen än vad som var tänkt från början. Det var mycket lärorikt att studera förstudien i detalj för att sedan koppla den till ett praktiskt händelseförlopp. Att studera processen på detta sätt tydliggjorde inom vilka områden framtida processer kan behöva understödjas.

Värderingsmetodik

En brist i Inger Berglunds förstudie är att det som beskrivs i vissa avsnitt tydligt är målsättningar, snarare än värdering av befintligt material. Man lyfter fram värden som man anser att trädgården haft historiskt eller bör ha efter rekonstruktionen. I vissa fall saknas en värdering av de materiella och immateriella värden som finns på platsen 2011. Exempel på detta är de trädgårdsanknutna traditioner som Birgitta Persson berättar om på sidan 36. Det är traditioner som har ett stort värde för platsen, men de beskrivs inte uttryckligen som värden i förstudien. Snittbloms-buketterna nämns dock som ett sätt att skapa en relation mellan exteriör/interiör, vilket i förlängningen är ett värde som beskrivs. Analysen av förstudien visar att historiska trädgårdar kan innehålla både tydliga och mindre tydliga värden och hur viktigt det är att ha en metod för att kunna identifiera dem, särskilt i de trädgårdar som saknar mycket av sin ursprungliga struktur. Följande står skrivet i Florensdeklarationen:

Åtgärder i syfte att bevara en historisk trädgårdsanläggning skall vidtas utifrån en tydlig beskrivning av, och uppfattning om dess värden. Flera slag av åtgärder kan bli aktuella; skötselåtgärder, bevarande och restaurering. I vissa fall kan även rekonstruktion bli aktuellt. Autenticiteten hos en anläggning beror lika mycket på utformningen av, och skalan hos de olika delarna, som på valet av växter och andra material, samt utsmyckning.⁷⁷

Slutsatsen är vi bör fortsätta det angelägna arbetet med att skapa en gemensam värderingsmodell för den gröna kulturmiljövården. Att ha gemensamma utgångspunkter skapar tydlighet och underlättar kommunikationen mellan de inblandade i projekt. Det minskar också risken för subjektivt präglade rekonstruktioner, även om det är svårt att undvika helt. Det är positivt att den uppdaterade värderingsmodellen från Stockholms stad har en struktur för att identifiera och inkludera immateriella värden som hantverk och skötsel, eftersom de är så viktiga för historiska trädgårdars bevarande. Det är genom dessa immateriella värden som många andra kulturhistoriska värden i trädgårdar kan bibehållas eller förstärkas.

Skötsel och dokumentation

Studien har också beskrivit hur Birgitta Perssons skötsel bidrar till det eftersträvansvärda, historiska utseendet i trädgården på Carl Larsson-gården. Jag har tidigare beskrivit hur ett historisk utseende i en trädgård inte bara uppnås genom växtval, utan även genom skötseln och hur denna kan bidra till att levandegöra de personer som trädgården ska berätta om. Detta är ett särskilt angeläget arbete i de trädgårdar med stort personhistoriskt värde, som till exempel Carl Larsson-gården. Betydelsen av Birgittas närvaro på platsen och hennes tolkningar av Karin Larsson kan inte nog betonas. Hantverksmässig skötsel och kunskaper knutna till en historisk trädgård är avgörande för dess bevarande.⁷⁸ Förvaltare av historiska trädgårdar behöver bredda sitt fokus från att skötsel enbart är ett (ekonomiskt) problem som behöver lösas till hur skötseln också kan vara ett sätt att förstärka anläggningens kulturhistoriska värden och bidra till besöksupplevelsen.⁷⁹

För att andra ska kunna ta del av den typ av hantverksmässig skötselkunskap som beskrivs i studien behöver den dokumenteras. En utmaning är att hitta sätt att dokumentera även för de som har lite tid. Här gäller det att ha realistiska ambitioner och hitta metoder som går att anpassa efter den tid man har till förfogande. Slutsatsen är att förvaltare av historiska trädgårdar behöver bli medvetna om den kunskap deras anställda besitter och att de behöver främja dokumentationen av deras viktiga arbete. Dokumentation är något som bör räknas som en del av de anställdas arbetsuppgifter, genom att avsätta tid för detta eller att se dokumentation som en del av arbetsbeskrivningen. Ett av målen i projektet "Kunskap som växer" var att hitta metoder för just dokumentation av skötselinsatser, så metodutveckling inom detta område pågår vilket är positivt. Eftersom slutsatserna från "Kunskap som växer" ännu inte finns publicerade har det inte varit möjligt att koppla dem till denna undersökning.

---

⁷⁷ Florensdeklarationen, 1982, artikel 9.

⁷⁸ Flinck, 2022 s. 187.

⁷⁹ Almevik, Seiler & Westerlund, 2018, s. 72.

Processen

Slutligen har undersökningen också visat på att vi inom den gröna kulturmiljövården behöver omvärdera vad en process är, att det sällan finns ett tydligt avslut när vi arbetar med levande material. Arbetet med Sjölandet på Carl Larsson-gården är ett exempel från studien. Ett alternativ kan vara det som Anette Hultberg föreslår: att öronmärka pengar i ett bidrag för etableringsskötsel eller andra oförutsedda åtgärder. Förvaltare och bidragsgivare bör diskutera och ta ställning till dessa frågor redan innan anläggningsarbetet inleds.

Det finns också fördelar att vinna genom att låta processen pågå under en längre tid. Chia Jonsson upplevde att anläggningsarbetet bidrog till besöksupplevelsen på Carl Larsson-gården under tiden som arbetet pågick. Slutsatsen är att förvaltare av historiska anläggningar bör omvärdera synen på det praktiska anläggningsarbetet från något som behöver avslutas så snabbt som möjligt, till en möjlighet att kommunicera med sina besökare. Mer tid till förfogande under planering och praktiskt arbete ger också bättre förutsättningar att kunna hitta och arbeta med ursprungligt växtmaterial, ett viktigt värde i en historisk trädgård.⁸⁰ Äldre växter kan ha speciella egenskaper som dubbla blommor eller brokiga blad och det enda sättet att bevara dessa är genom vegetativ förökning.⁸¹ Värdet i en äldre sort kan också ligga i att växterna berättar en historia om en plats eller person.⁸² I detta avseende finns pedagogiska möjligheter kopplade till rekonstruktioner.⁸³

I arbetet har det inte varit möjligt att undersöka i vilken utsträckning värderingsmodeller har använts vid andra rekonstruktioner. Detta är en ingång till vidare forskning. En annan aspekt som inte har varit möjlig att undersöka inom ramarna för detta arbete är hur bidrag och projektstöd kan anpassas efter det levande kulturarvet i relation till det faktum att processer sällan kan betraktas som avslutade när det handlar om historiska trädgårdar.

---

⁸⁰ Westerlund, Tina, *Trädgårdsmästarens förökningsmetoder: dokumentation av hantverkskunskap*, University of Gothenburg, Acta Universitatis Gothoburgensis, Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2017, Göteborg, 2017, s. 22.

⁸¹ Flinck, 2022, s. 22.

⁸² Westerlund, 2017, s. 22.

⁸³ Mårdh, 2014, s. 27.

Sammanfattning

Uppsatsen är en fallstudie som analyserar rekonstruktionsprocessen kring Carl Larsson-gårdens trädgård som pågick mellan 2010–2104. Undersökningen lägger främst tonvikt på trädgårdshistoriska värden och hur dessa omsätts från teori till praktik. Studien drar också generella slutsatser kring rekonstruktioner av historiska trädgårdar. Syftet med studien är att belysa komplexiteten i rekonstruktioner av historiska trädgårdar. Informationsinsamling har bland annat skett genom fältarbete under sommaren 2022 och intervjuer som gjordes med personer som på olika sätt var inblandade i rekonstruktionen.

Carl Larsson-gården är ett konstnärshem i Sundborn, Dalarna där konstnärerna Carl och Karin Larsson levde mellan åren 1888–1928 tillsammans med sina 8 barn. Carl Larsson avbildade familjens vardagsliv på en stor mängd konstverk vilka också publicerades i ett flertal böcker under konstnärernas livstid. Bilderna har för svenskar i generationer blivit synonyma med traditioner, familjeliv och hemtrevlighet. Trädgården var en viktig komponent i Carl Larssons konstnärliga uttryck, och finns avbildad på ett stort antal av hans konstverk, vilka utgjorde ett viktigt källmaterial vid rekonstruktionen. Karin Larsson gav upp måleriet när hon och Carl Larsson bildade familj, men kom i stället att omsätta sitt konstnärskap i hemmet till vilket hon skapade abstrakta textilier, moderna möbler och en yvig trädgård. Genom rekonstruktionen har man knutit an ytterligare till Karin Larssons konstnärskap, då det var Karin Larsson som var den drivande kraften i den frodiga trädgården. Carl Larsson-gården besöks årligen av 40–50000 personer.

Undersökningen består av tre delar där den första delen beskriver förstudien som utfördes av landskapsarkitekt Inger Berglund. Del två beskriver hur förstudien tolkades och hur trädgårdshistoriska värden omsattes i praktiken. Del tre beskriver generella slutsatser som kan dras från det undersökta fallet. Slutsatserna är att vi inom den gröna kulturmiljövärden bör fortsätta arbetet med att utveckla en gemensam värderingsmetodik för det gröna kulturarvet. En värderingsmodell kan förtydliga skillnaden mellan värden och målsättningar, och kan underlätta arbetet med att identifiera värden i trädgårdar som saknar mycket av sin ursprungliga struktur. En värderingsmodell kan också bidra till att underlätta kommunikationen mellan de inblandade i projekt. Värderingsmetodiken behöver ta hänsyn till immateriella värden som skötsel och hantverk. Det är genom dessa immateriella värden som många andra kulturhistoriska värden i trädgårdar kan bibehållas eller förstärkas. Undersökningen visar också att hantverksmässig skötsel även bidrar till att levandegöra de personer som en trädgård ska berätta om, särskilt i de trädgårdarna med stark personhistorisk koppling. Därför bör dokumentation av denna typ av skötsel prioriteras av förvaltaren. Slutligen har undersökningen visat att det sällan finns ett tydligt avslut när vi arbetar med levande växtmaterial. Därför bör synen på processen omvärderas till exempel genom att öronmärka bidrag för etableringsskötsel. Anläggningsarbete kan också vara en del av besöksupplevelsen i en historisk trädgård. Mer tid till förfogande ger också större möjligheter att arbeta med viktiga trädgårdshistoriska värden som ursprungligt växtmaterial.

Referenslista

Tryckta källor:

Almevik & Gustafsson, (red.), *Kulturvård: en introduktion*, Första utgåvan, Bokförlaget Korpen, Göteborg, 2021

Almevik, Seiler & Westerlund, *Utvecklande skötsel i kulturhistoriskt värdefulla parker och trädgårdar – Kulturresevat och byggnadsminnen som laboratorium för park- och trädgårdsvård*. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet, 2018:4

Flinck, Maria, *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv*, Ny reviderad upplaga, Carlssons, Stockholm, 2022

Hidemark, Ove, *Dialog med tiden*, Privatträck, Haderslev, 1991

Holmbergs, Martin, Inger, "Om 'vård' i kulturvård. En reflektion över postdisciplinära möjligheter", i *Kulturvård, en introduktion*, red. Almevik, Gunnar & Gustafsson, Christer, första utgåvan, Bokförlaget Korpen, Göteborg, 2021

Högardh-Ihr, Christina, *Karin Larsson och blommorna i Sundborn*, Prisma, Stockholm, 2008

Johansson, Klara, *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling*. Stockholm: Stockholms stadsmuseum, 2011:4

Merriam, Sharan B., *Fallstudien som forskningsmetod*, Studentlitteratur, Lund, 1994

Stockholms stad, *Kulturhistorisk värdering och urval*, 2019

Strömquist, André, *Handbok för en gammal trädgård: upptäck, bevara & återskapa*, Norstedts, Stockholm, 2022

Svalin Gunnarsson, Elisabeth, *I min trädgård vill jag vara Karin: en praktisk trädgårdsberättelse från Sundborn*, Bonnier fakta, [Stockholm], 2017

Unesco, *Konventionen om det immateriella kulturarvet*, [Svenska Unesco-rådet u.å].

Westerlund, Tina, *Trädgårdsmästarens förökningsmetoder: dokumentation av hantverkskunskap*, University of Gothenburg, Acta Universitatis Gothoburgensis, Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2017, Göteborg, 2017
<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/52089>

Wetterberg, Ola, "Kulturvård – om etableringen av ett i grunden omtvistat begrepp", i *Kulturvård, en introduktion*, red. Almevik & Gustafsson, första utgåvan, Bokförlaget Korpen, Göteborg, 2021

Otryckta källor:

Berglund, Inger, *Slutrapport trädgårdsturism i Dalarna*, 2009

Berglund, Inger, *Carl Larsson-gården, restaurering av trädgård*, 2011

ICOMOS, *Florens-deklarationen, Internationell deklaration för bevarande och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar, parker och landskap*. 1982

Mårdh, Hedvig. "Recreating the past or confirming the present? The Process of Reconstruction", (masteruppsats), Göteborgs universitet, 2014

Länsstyrelsen Dalarnas Län, *beslut 434-9093-2011*, 2013-05-02

Riksantikvarieämbetet, *byggnadsminneshandlingar B 6972/66*, 1966

Från Carl Larsson-gårdens arkiv:

BTF Mark & Trädgård, *anbud*, 2013

BTF Mark & Trädgård, *skötselplan Carl Larsson-gården*, 2014

Dot Green, *Förfrågningshandling Carl Larsson-gården, Sundborn*, 2013

Elektroniska källor:

Carl Larsson-gården. <https://www.carllarsson.se/tradgarden/> (hämtad 23-02-27)

Falu kommun. <https://www.falun.se/bygga-bo--miljo/landsbygd/kommundelar-och-intresseforeningar/sundborn.html> (hämtad 221213)

Hantverkslaboratoriet. <https://www.gu.se/hantverkslaboratoriet/kunskap-som-vaxer-trearigt-tradgardsprojekt-vid-hantverkslaboratoriet> (hämtad 230227)

P1 Kultur Reportage, Karin Larsson och trädgården (Radio-program), Stockholm, Sveriges Radio, 2017. <https://sverigesradio.se/avsnitt/916213> (hämtad 2022-02-09)

Informanter:

Hultberg, Anette, driftchef för mark/park i Smedjebackens kommun, 2023

Jonsson, Chia, vd Carl Larsson-gården, 2022

Lind, Olle, antikvarie Länsstyrelsen Dalarnas Län, 2022

Persson, Birgitta, husmor Carl Larsson-gården, 2022

Figurförteckning:

Omslag: Larsson, Carl, *Nerium*, 1912

Figur 1. Tidslinje över rekonstruktionsprocessen. Julie von Hofsten 2023

Figur 2. Plan över Carl Larsson-gården. Illustration av Inger Berglund, 2010. Omarbetad av Julie von Hofsten, 2022

Figur 3. Åtgärdsförslagets delområden. Illustration av Inger Berglund 2011. Omarbetad av Julie von Hofsten 2023

Figur 4. Köksträdgården under pågående rekonstruktion. Foto: Tina Westerlund, 2014

Figur 5. Plantering återskapad efter målning av Carl Larsson. Foto: Tina Westerlund, 2020

Figur 6. Sjölandet under pågående rekonstruktion. Foto: Tina Westerlund 2014

Figur 7. Köksväxtlandet med det cylinderformade pumphuset. Foto: Julie von Hofsten 2022

Figur 8. Fjärilskrasse vid huvudentrén och spalje med kaprifol. Foto: Julie von Hofsten 2022

Figur 9. Jordgubbsplanta och liten vallmo i köksväxtlandet. Foto: Julie von Hofsten 2022